Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 158 (9841) | 1975 чылдың июль 8, вторник | 1925 чылда үнезилеттингеи | Өртээ 2 көп

„САЛЮТ-4“: ШИНЧИЛЕЛДЕР ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Петр Климук биле Виталий Севастьяновтуң космоска ужудуушкунунуң алдыгы неделязы июль 5-те доозулган.

Июль 5-те рентген телескоп-спектрометриин дузазы-биле циркуль болгаш Скорпион дээр бөлүк сылдыстардан рентген херелдериниң үнүп турар байдалын шинчилеп көргеи. Баштайгы түңнелдерни ёзугаар алырга, Циркульдуң херелдер үнер Х—1 кезээнден тараан чалгыгларның дыка өскерлиишкини илереттинген.

Станциядан шинчилелдер-биле чергелештир ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Соңгу Кавказта тургустунган туска астрономия обсерваториязында Скорпионуң рентген херелдери тарадып турар Х—1 кезээн чер кырыдан оптика дузазы-биле база шинчилээн.

Телеметрлиг медээлерниң түңнелдерии болгаш орбитадан медээлерни ёзугаар алырга, эштер Климук биле Севастьяновтуң кадыының байдалы эка. Станцияның системалары чогумчалыг ажылдап турар. Станцияның иштинде таарыштырган климаттың хемчээли — температура цельсийнин-биле 20 градус, базыышкын — мөңгүн суглуг айтыкчыны-биле 810 миллиметр, шыктың хемчээли—59 хуу бооп турар.

Чер чоогунуң орбитазында шинчилел ажылы үргүлчүлевишаан.

«КОСМОНАВТ ЮРИЙ ГАГАРИН»

«Союз» биле «Аполлон» корабльдериниң кады ужудуушкунунуң үезинде «Чер—космос—чер» аразында тудар харылзааны боттандырып чорударыга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының шинчилел суднолары чугула рольдуг болур. Олар бистиң чер кырында харылзаа кылыр дериг-херекселлериве-биле радио харылзаазы кылдынмас утланыышкынга чорда космоста корабльдер-биле харылзажыр ужурлуг.

Ол судноуң капитаны Лев Филиппович Кравцов биле экспедиция начальниги Юрий Васильевич Дулин олар Соңгу Атлантикадан совет космос флодунуң кол корабли «Космонавт Юрий Гагаринниң» дуржулга кылырыга беленниң дугайын радио-биле дыңнатканнар:

— Бистиң корабльдиң экипажы болгаш эртемденнериниң коллективи ужудуушкунуң графигин ыяк өөренип алган. Чугула херек ажыл документилерин кылган, космос корабликтен келир бүгү медээлерни хүлээп алыр, ийлап башкарар эзлчегелерни тургускан — деп, олар дыңнаткан.

Амгы үеде «Космонавт Юрий Гагарин» орбитада «Салют-4» станциянның узук-соксал чок харылзаазын хандырып турар.

(СЭТА).

1975: БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ

КҮЖЕНИИШКИННИ УЛГАТТЫРАР

(Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планының күүселдези)

Тываның ажыл-агыйларының күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының чартык чыл планының күүселдезиниң түңнелдерин үндүрген. Ол кандыг болганы? Республиканың малчыннары 1975 чылдың үшкү кварталынче кандыг көргүзүглер-биле киргеннер?

Беш чылдың доозукчу чылының бирги кварталында республика күрүнеге сүт садар планын 101,5 хуу, эттинин— 76,7 хуу, дүктүүн 135,1 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бирги чартының да сатканынга деңнээрге (хуу-биле): сүттү сатканы 88,8 хуу, этти — 62,6 хуу, дүктү — 86,9 хуу болуп турар. Ынчангаш эрткен чылдың баштайгы чартынынга деңнээрге күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының хемчээлин кудулаткаы үстүнде саннардан тодаргай-дыр. Ылаңгыя кышкы үеде малдың продуктулуун бедидеринге бөлүүн болгаш чулуктуг мал чеминиң чедишпези, ону мал чемгереринге белеткээриниң дешилгелиг технологизын оожум нептереткени салдар чедирген болбайн аан.

Ынчалза-даа белеткен алган мал чеминиң хемчээли барыкла дөмей хирезинде чамдык ажыл-агыйлар кыштаглаашкыны менди эрттирип, кышкы үеде-даа малдың продуктулуун кудулатпаан болгай. А чамдык ажыл-агыйлар бо талазы-биле четпес ажылдап, малдың продуктулуун кудуладтан. «Кызыл тараачын», «Революцияның чалбыыжы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик», «Кок-Тей», «Россия» совхозтар мыйыстыг бода малдың кыштаглаашкыны эки эрттирген болгаш амгы үеде-даа ооң продуктулуу кудулавайн келген. Бо болгаш республиканың өске-даа чамдык ажыл-агыйлары мал чеминиң белеткелинче болгаш малды чемгереринге оларны болбаазырадып белеткээринче өй-шаанда сагыш салганындан эки түңнелдерни чедип алганнар.

«Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг», ССРЭ-ниң 50 чылы, Тока аттыг, «Саян», «Барлык», «Алдан-Маадыр», «ҮТКА 25 чылы», Жданов аттыг совхозтар ышкаш ажыл-агыйлар сүт саладдазын эвээжеткен. Мооң бир чылдаганы — малга чем белеткен бээрииниң чаа технологизын нептередиринче кошкак кичээнгей салып, малдың ажаалда, чемгериагезиниң чурумун хажыдар таварылгаларның барында.

Мындыг чоруктар күрүнеге эзт саларының планын күүседиринге база багай салдарлыг болганы биллингир. Чамдык ажыл-агыйларда мыйыстыг бода малдың болгаш хойнуң чидириглери база көвей болган.

Амгы үеде республиканың малчыннарында хайныышкынны ажыл-иш түлүктээн. Чер болганда хой кыргылдазын чорудуп, малдың чайгы семиртилгезин организастап, малга четчир саванны чем курлавырын тургузуп алыр дээш демисел эгелээн. Мал чемин белеткээриниң хуусаазын узамдыктырбайн, ону долу күш-биле амдан эгелеп калбартып, мал чеми белеткээр звеноларны тургузуп, ажылга мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептедирги ажыл-агыйлардың удуртукчуларының, түскай эртемниглериниң, партия, совет органнарының мурнунда чугула сорулга болур. Үшкү кварталдың планны онааддаларын күүседи ринче бүгү-ле күштү, амдан эгелеп мобилизастаар херек.

Өрээн чуртка-эки шынарлыг хой суук

Ажыл түлүктеп турар

Беш чылдың доозукчу чылында Чөөн-Хемчиктиң «Чыраа-Бажы» совхозу күрүнеге 67 тонна дүктү дужаар, бир хойдан-на 2,1 кг дүктү кыргып алыр сорулгалыг. Ону күүседи рин-биле 25 мүң ажыг хойну, 4500 хураганны кыргыыр. «Чымчак алдынны» кыска хуусаада, чидириг чокка ажаан алыр дээш, кыргылда пунктуун өй-шаанда белеткээш, дөртен ажыг кыргыкчыны олче хаара туткан.

Кыргылданы электриг болган хол хачылары-биле чорудуп турар. Баштайгы он беш хонукта 4 мүң ажыг хойну кыргаан. Чыргакы, Хорум-Даг салбырлары 10 ажыг тонна дүктү күрүнеге дужаган.

Совхозтуң кыргыкчыларының ортузунда социалистиг чарыш халбарган. Кыргыкчылар К. Шүнмей, К. Чүнгер олар хүнде 30 кг дүк кыргыыр үлүүн 52—61 кг чедирип, баштайгы түңнелдер-биле шаңналмакталды алганнар. Бо ажылга пенсионерлер К. Айытак-Көк, К. Хандыаа олар база кызымаккай киржип, хүнде 47—56 кг чедир дүктү кыргып, аныяктарга боттарының дуржулгазын дамчыдып берип турар.

Совхозтуң мурнакчы хойжулары Х. Куулар, М. Аракчаа оларның коданнарында бир хойга онааштыр 2,5—3,2 кг дүк кыргып алдынган. Салбырлар аразында чарышка төп салбыр мурнап турар. Өске салбырларда бо ажыл чаа-ла түлүктээн.

Бо чугула кампания үезинде ажылды организастаанында чамдык четпестер бар. Ылаңгыя кыргылда пунктларын көску агитация-биле көрүштүг кылдыр шимеваэн. Агитхуудустар көзүабес. Чүгле төп пунктуга ону бир удаа үндүрген. Кыргылда пунктуларында дежурныйлаашкын графигин тургуспаан. Төп пунктуда столовая бар-даа болза, ында эзтбиле хандырылга четпес.

Бо чижектиг четпестерге дирекция, мал ажылының специалистери кичээнгейни салып кыргылданың темпизин дүргедедиринче бүгү күштү мобилизастаары негеттинип турар.

С. ШАГЖЫ.

Ол-ла районнуң «Алдан-Маадыр» совхозу бо чылын 36 мүң хойну, 14 мүң хураганны кыргыыр болгаш күрүнеге 61 тонна дүктү дужаар. Кыргылданы организастыг, эки шынарлыг чорудар дээш боттуг хемчеглери ап чоруткан.

Бора-Тайгада, Ак-Даштa, Манчүректе, Алдан-Маадырда дөрт кыргылда пунктузун тургускан. Кыргылданы колдуунда электриг хачылар-биле чорудуп келген. Хол хачылары-биле 20 ажыг кыргыкчы ажылдап турар.

Бо хүннерде 21 мүң хойну кыргаан. Кыргыкчыларның кызымаккай күш-ажылының түңнелинде совхоз чартык чылда күрүнеге 25 тонна дүк дужаар планын 27 тонна кылдыр күүсеткен.

О. ХУНА.

ҮЕ БОЛГАШ ШЫНАР

(Кыргыкчылар конкурузундан)

Кыргыкчыларның XI республика конкурузу чоокку эрткен хүннерде көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязына болган.

Изиг, каан хүннүң дүүш үезинде конкурстуң киржикчилери чыскаалыпкан. «Томаанныг!» деп команда үнген соонда, чыскаалганнарның аразындан ийи кижи базып үнгеш, конкурстуң туғун көдүрүп үндүрген. Олар эрткен чылгы республика чемпионнары — Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң аныяк малчыны Монгуш Алдын-оол биле Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчыны Галеитина Бабкина-дыр.

Ооң соонда хойну дүргеи кыргыырының маргылдаазынга киржин келген дөрт районнуң төлөэлериие болгаш чыылганнарга республиканың көдээ ажыл-агый министриниң орлакчызы В. Д. Куркутов байыр чедиргеш, республиканың малчыннарының мурнунда туруп турар чугула сорулгаларның дугайын чугаалааш, конкурстуң киржикчилеринге чедишкиннерин күзээн.

Маргылдаага киржин келген 36 кижиниң аразынга чидиг демисел эгелээн. Бирги эзлчегде тос кижи маргышкан. Чыылганнар машина-биле хойну кыргып кирипкен кижилерден кымның баштай доозуптарын четтиклейн манап турганнар. Кайызын кандыг дээр, кижи бүрүзү-ле тиилекчи болуруп күзээр. Ынчалза-даа Бии-Хемде «Өөк» совхозтан келген Монгуш Алдын-оол, Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң төлөэзи Доңгак Сендижап, дуржулга станциязының кыргыкчылары Василиса Болтайс, Зинаида Сырчина олар арга-дуржулгалыы, дүргеии, ажылгыры, эрес-кашпагайы-биле оксаланып турган.

Конкурстуң негелдезин ёзугаар эр улус чеди, херээженнер беш хойну кыргыыр. Анаа кол-ла чүве хой кыргыырынга эвээш үеии чарыгдаары, кыргаанының шынары болур. Ол негелдеии эки күүсеткен кижи 100 баллды алыр. Бир эвес кыргаан хойнуң дүгү шынар чок, дүктү одура кезип, хойну балыглаан, шалыпкын эвес ажылдаан болза, балл кызырлыр. Ынчангаш кижи бүрүзү бедик көргүзүгүү чедип алыр дээш хой кыргыырынга бодунуң арга-дуржулгазын, шалыпкын чоруун ажыглаар.

Баштайгы эзлчегиің кыргыкчыларындан бир дугаарында Монгуш Алдын-оол дооскан. Ол чеди хойну 22 минута 53 секунда дургузунда кыргаан. Азы бир хойта онааштыр алырга, ооң үези — 3 минута 16 секунда. Херээжен кыргыкчылары 1970—1973 чылдарда республика чемпиону болуп турган хоочун кыргыкчы Василиса Болтайс мурнаан. Ооң бир хойну кыргыырынга чарыгдаан үези 3 минута 48 секунда.

Хойну дүргеи кыргыырының маргылдаазы кежээге чедир уламчылаан. Тус-тус районнарның төлөэлери конкурстуң тиилекчизи болур дээш кызымаккай, чүткүлдүүн көргүскеннер.

Маргылдааның киржикчилери база катап чыскаалыкан. Кол судья, республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол зоотехниги Н. В. Дрожжин конкурстуң түңнелин чыылганнарга чарлапкан.

Хойну машина-биле дүргеи кыргыырының маргылдаазынга эр улустан бирги черии Бии-Хем районнуң «Саян» совхозуидан келген Виктор Дотпаа алган. Ол 1975 чылдың чемпиону болбушаан, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң Хүндүлел бижии болгаш Красноярскиниң дыштанылга бажыңы баар халас путевкаби-ле шаңнаткан. Ийиги, үшкү черии эжелээн «Өөк» совхозтуң кыргыкчылары Александр Маады, Монгуш Алдын-оол олар Хүндүлел бижиктерии болгаш өртектиг барааннарны шаңналга алганнар. Ол ышкаш хой кыргыырынга бедик мергежилдиин көргүскеш, Геннадий, Сергей Стабровский алышкылар (Дуржулга станциязы) Доңгак Сендижап, Юрий Карбы (Улуг-Хем). Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш комсомол обкомунуң Хүндүлел бижиктери база өртектиг барааннар-биле шаңнатканнар.

Хөрээжен улустан республика чемпиону атты эрткен чылын чемпион турган, дуржулга станциязының ажылчыны Валентина Бабкина бодунга хевзэр арттырган. Ол көдээ ажыл-агый министерствозунуң Хүндүлел бижии, өртектиг барааннар болгаш Красноярскиниң дыштанылга бажыңы баар халас путевкаби-ле шаңнаткан. Ол-ла ажыл-агый черинің төлөэлери Зинаида Сырчина биле Василиса Болтайс ийиги, үшкү черлерии тус-тузунда үлешкеннер.

Маргылдаага киришкен комсомолчу-аныяктардан шылгарап үнгеннерии комсомол обкомунуң Хүндүлел бижиктери болгаш өртектиг барааннар-биле шаңнаан. Аныяк оолдардан хойну машина-биле кыргыырынга республика чемпиону деп атты «Өөк» совхозтуң ажылчыны Александр Маады чедип алган. Дуржулга станциязының төлөэзи Геннадий Стабровский ийиги черии, «Улуг-Хая» совхозтан келген Доңгак Сендижап үшкү черии эзлээн. Уруглардан «Өөк» совхозтан келген аныяк кыргыкчы Зина Ламажык республика чемпиону болган. Ийиги, үшкү черлерии «Улуг-Хая» совхозтуң аныяк кыргыкчылары Клава Серээ, Оюн Чурукмаа олар үлешкеннер.

Конкурсту организастаанынга хамаарыштыр чүү чугаалап болурул? Республикага дүргеи кыргылда конкурузуи 1964 чылдан бээр эрттирип келген. Чыл саныда-ла машина-биле хойну дүргеи кыргыыр мастерлериниң саны өзүп турары өөрүнчүг. Мындыг маргылдаага чамдык районнар идепкейлиг киржип, түскай командаларын чорудуп турар. Ынчалза-даа бо конкурска чүгле Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнар-кириштеп. Өске районнарның колхоз, совхозтарындан кыргыкчылар келбээн. Конкурстуң негелдезин ёзугаар анаа командалар киржип. Бо удаада чүгле Улуг-Хем район биле дуржулга станциязы командаларын эккелген. Өске черлерден команда келбээн. Ынчангаш команда аайы-биле маргылдааны эрттирбээн. Чүгле хууда бирги чер дээш болган маргылдаага безин чамдык районнарның төлөэлери түскай хеп чок кээп, кошкак белеткелдиин көргүскен.

Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу, профэвилел болгаш комсомол обкомнары конкурсту четпес организастааның айтыр херек. Конкурсту эрттиреринге баш удур сагыш салган болза, мындыг четпестер турбас ийик.

К. САРЫГ-ООЛ,

К. АРАКЧАА,

«Тываның аныяктарының», «Шынның» корреспондентилери.

Үстүнде чурукта — дүргеи кыргылда конкурузунга дүктү эки шынарлыг кыргыыры — ийиги чугула негелде. Маргылдааның киржикчилериниң кыргаан дүгүнүң шынарын түскай судья К. С. Иргиттің (оң талазында кыдыында) хынаан көрүп турары.

Хойну дүргеи кыргыырынга 1975 чылда хөрээженнерден республика чемпиону болган В. В. Бабкина (адаанда).

К. АРАКЧААНЫҢ фотолары.

Кодээ ажыл-агый эртемниниң чаа төвү

Новосибирскиден ырак эвесте эртемниң чаа хоорайжыгажының — көдээ ажыл-агый эртемниниң Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбырының төвү — тудуу чаттыла берген. Ону 1969 чылдың апрель 12-де Бүгү-эвилелдің коммунистиг субботнигинге ажылчы чоннарның ажылдаан акшазы-биле кылып турар.

Көдээ ажыл-агый химизациязының эртем-шинчилел институтуның корпустары, кафе, магазин, уруглар сады болгаш эзээн каш тос каът чуртталга бажыңнарын тудупкан. Ам көдээ ажыл-агыйның, мал ажылының, мал чемниниң, ветеринарияның, механизация болгаш электрификациянның эртем-шинчилел институттарының черлерии тудуп турар. Ол ышкаш эмнелге, садыг төвү, школа, чуртталга бажыңнары тутпуп турар.

Эртемниң чаа хоорайжыгажынга 13 мүң кижи чурттаар. Шупту институттарны чангыс черде мөөнээн. Олар галереялар болгаш чер адаа-биле эртер оруктар-биле тудушкан. Бо бүгү дузаламчы объектилерни чогумчалыг ажыглаарынга эптиг. Мастерскаялар, библиотека, конференц-зал, эртем дуржулгалары кылыр парниктер шупту институттарга нинти болур.

Чуртталга бажыңнары институттар корпустарының чанында туттунуп турар болгаш уруг эвес шөлдү эзлээр. Тос каът бажыңнарның кудумчулары аналда ышкаш узун дургаар шөйлү бербээн, а институттарны долгандыр дээрбектелдир эрткилээн.

Көдээ ажыл-агый эртемниниң Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбырының эртемденнери Урал дагларындан Оожум океанга чедир девискээрни хандырып турарлар.

— Бистиң кол сорулгавыс — эртемни бүдүрүлгеге шыдаар арга-биле чоокшуладыры —деп, көдээ ажыл-агый эртемниниң Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбырының Президиумунуң даргазы академик Ираклий Синягин чугаалады — Шөлдерниң дүжүткүрүн белдирип, концентрация болгаш специализацияга үнезилээш, мал ажыл-агыйының продуктулуун дыка белидер ужурлуг бис.

Петр ДЕДОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.
Новосибирск хоорай.

Брандтының Совет Эвилелинде чоруп турары

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Июль 5-те Германияның Социал-демократтыг партиязының Даргазы В. Брандт аңаа кадайы-биле кады чеде берген. Ол бистиң чуртувуста СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң чалаанын ёзугаар чоруп турар.

Аян-чоруукка В. Брандтыны СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүү Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның сектор эргелекчизи Д. Н. Мочалин, а ол ышкаш ГФР-ниң Совет Эвилелинде элчини У. Зам олар үдеп чоруур.

Москва вокзалынга В. Брандтыны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнге кандидат, СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. Б. Романов, СЭКП Ленинград хооркомунуң бирги секретары Б. И. Аристов, хооркүүском даргазы В. И. Казаков, облкүүском даргазы А. Н. Шибалов, албаның өске-даа кижилери утқуп алган.

Ол-ла хүн Г. В. Романовтуң В. Брандт-биле ужуражыышкыны болган.

Смольныйга В. Брандт болгаш ону үдеп чоруур кижилер Акт залын, В. И. Ленниниң ажыл кылыр кабинедин болгаш музей-өрээлин көргеннер.

Пискареватың мемориалдыг хөөрүнге аалчы Ленинградтың маадырлыг камгалакчыларының тураскаалын минута иштинде ыыт чок туруушкунбиле ёзулаан. Төрээн ие-чурт монументизиниг ол чечек салган. Мемориалдың мөңге одунуң чанынга Ленинград гарнизонунуң шериглериниң хүндүлүг таңнылын чыскааган турган.

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Германияның Социал-демократтыг партиязының Даргазы В. Брандт Невада хоорайны таныжарын июль 6-да уламчылаан. Ол «Аврора» крейсерге барган, Марс шөлүнге чораан. Теплоходка олурупкаш, хүндүлүг аалчы Петродворецке барып чораан.

В. Брандтыга аалдар болдурган эртенги шайлалганы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүге кандидат, СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романов тургускан. Шайлалга найыралдыг эвилел байдалга эткен. Аңаа Г. В. Романов биле В. Брандт чугаалар солушкан.

Хүннүң ийиги чартында хүндүлүг аалчы Ленинградтан Новосибирскиже үнүпкен. Ужудуп үнүптериниң мурнунда В. Брандт СЭТА-ның корреспондентизинге мынчаар медеглээн: Дайын чылдарында ол хире ажыг-кичгдалды көрүп эрттирген шак бо хоорайда амыдыралдың долу судал-биле чоруп, чечектелип турарын көргеш, кончуг-ла магаладым. Соңгу болгаш мурнуу чүктүң, барын болгаш чөөн чүктүң, күрүнелериниң кады ажылдажылгазын моон тодаргай көрдүвүс. Ленинградка келгенимге кончуг өөрүүр-дүр мен, мында бүгү чүве меңээ солун-дур.

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). В. Брандт кадайы-биле кады ында чеде берген.

Аэропортка хүндүлүг аалчыны СЭКП Новосибирск обкомунуң секретары М. С. Алферов, облкүүском даргазы В. А. Филатов, партия хооркомунуң бирги секретары В. Ф. Волков, хооркүүском даргазы И. П. Севастьянов, өскелер-даа утқуп алган.

КЫЗЫЛ-ДАГ. Салбырның мал чеми белеткээр звенозу баштайгы хүннерде 280 центнер будук-бүрүнү боолаллап шараан, кыштагларда чедирген. Бо чугула ажылче суурнуң чонун база кириштирип эгелээн.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

БУЛУҢ-ТЕРЕК. Суурнуң чурттакчылары, ында ортумак школаның башкылар коллективи мал чеми белеткелинге организастыг киржип турар. Ийи удаа шефке 70 ажыг кижи ажылдаан, олар 4749 кг будук-бүрүнү белеткээн.

АК-ТУРУГ. Совхозтуң төп салбыры Кызыл-Хаядан 100 ажыг центнер хадың будуун боолаллап белеткээш, Чашталда кыштаг чанында аппарып кургаткан. Бо ажыл үргүлчүлеп турар.

Ч. ТОВАРЫШТАЙ,
К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

ТАГАНРОГТУҢ КАҢ ХООЛАЙЛАРЫ

Совет Эвилелинде будуруп үндүрүп турар улуг хоолайларның узунунуң талазы-биле дөртү кезиин болгаш деңзизиниң аарының талазы-биле хоолайларның онгу кезиин Таганрогтуң металлургия заводунда будуруп турар.

Хоолайларны будуруп үндүрерин көвудеткен чоруукка ол будурулгени чаартып дерээни идигни берген. ол ындыг чаартылганы тоску беш чылдың (1971—1975) планында айытканын ёзугаар чорудуп келген. Заводта хоолай эзилдирип кылыр, бистиң чуртувуска кылган ховар станны тургускан. Ол болза минутада газ-суг дамчыдыкчызы хоолайларны 1200 метрни берип турар.

Будурулгени калбартканы шынарны бедидери-биле холбашкан. Таганрогтуң ол заводунуң хоолайлары быжыг болгаш эдилээринге идегелдиг. Оларны ханы болгаш тулдур ханы кудуктарны өрумнеп кылырынга калбаа-биле ажыглап турар. Бодунуң эки шынарын көргүскен ол продукцияны делегейниң дөртен чурттарынче үндүрүп садып турар.

ЧУРУКТА: Таганрогтуң металлургия заводунуң будуруп турар продукциязының хевирлериниң бирээзи — хоолайлардыр.

(ПМА).

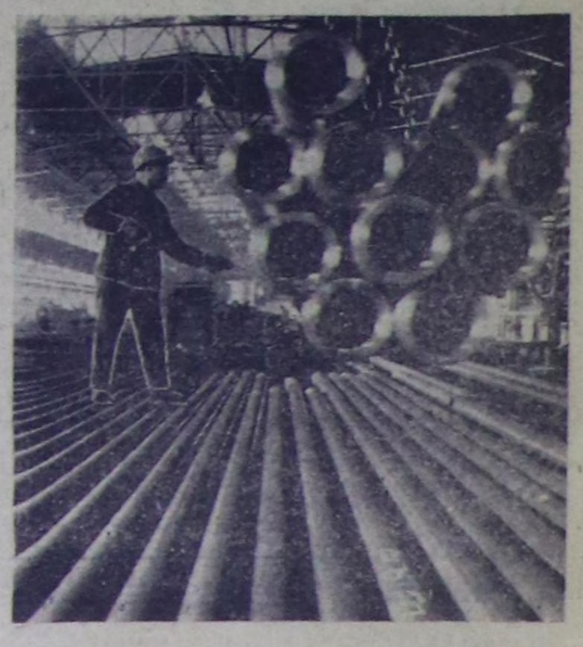

Политиктиг өөредилге чылынга

АЖЫЛ-БИЛЕ ХОЛБАВЫШААН

Бо политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге чылы тоску беш чылдын доозукчу чылынын планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг күүседир дээш районнуң ажыл-ишчилериниң бедик күш-ажылчы кедүрүүшкүнүнүн байдалынга эрткен. Партийжи чырыдышкынның бүгү звеноларының дыннакчылары программада көрүнген материалдардан ангыда, СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтин Москванын Бауман сонгулда округунун сонтукчулары-биле ужуражылга үезинде чугаазын, СЭКП ТК-ның декабрь (1974 ч.) болгаш апрель (1975 ч.) Пленумнарының материалдарын, СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыын, Бүгү-эвиледдин социалистиг чаруының дугайында болгаш Адачурттун Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинин 30 чыл өөнга белеткел дугайында докладтарды өөренип танышканнар.

Партия өөредилгезинин системазының 17 эге, 11 ортумак политшколаларының өөредилгези чедишкинниг доозулган. Партийжи өөредилгеге ниитизи-биле 845 кижи хаара туттунган турган. Оларның 445-и коммунистер болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар. Ол ышкаш районда ниитизи-биле 69 пропагандистер ажылдап турган.

Өөредилге чылы Шуурмак суурга, районнуң амыдырал хандырылга комбинадынга, септедге тудуг эргелелинге база «Ак-Эрик» колхозка организастыг эрткен. Үстүнде айыткан коллективтернин партия организациялары политиктиг өөредилгенин канчаар чоруп турарын доктаамал хынап, коммунистерниң болгаш комсомолчуларның политөөредилгезинин айтырыгларын хуралдарга каш улаа чугаалашкан. Үк хуралдарга пропагандистерни болгаш чамдык дыннакчыларны олурушкан дээштиг болган.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң бюрозунга Шуурмактың, «Тес-Хем» совхозтуң, «Ак-Эрик» колхозтуң партия организацияларының секретарьлары Д. Хертек, Б. Баа-Хөө, П. Аракчаа оларның политөөредилгеге партийжи удуртулга дугайында илеткелдерин дыннаан.

Политөөредилгени ол партия организацияларының багай эвес удуртуп турарын бюрога демдеглээш, чамдык бар четпестерни илереткеш, ону чайлалырының аргаларын бюродан айыткан. Оон түннелинде үстүнде ажыл-агыйларда политөөредилгениң деннели бедөөн. Ол дугайын өөредилге чылынын түннел кичээлдери көргүскен.

Өөредилгени амыдырал-биле сырый холбап, дыннакчыларның хүндүткелин, сонуургалын чаалан алган пропагандистер бисте эвээш эвес. Оларга амыдырал хандырылга комбинадында пропагандист Д. Өпей-Бартанны хамаарыштырыш болур. Ол өөренир темаларны коллективтин практиктиг ажылы-биле холбап, кичээл бүрүзүнге дыннакчыларның идепкейлиг киржирин чедип ап, эки белеткелдиин көргүзүп келген. Чижээ, «Партий бирги орус революциязын чылдарында (1905-1907 чылдар)» деп теманы өөредип турган, «1905 чылдың революциязы» деп кинону дыннакчыларга көргүскен. Оон соонда кичээлге оон сайгарылгазын кылган.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге бо бүдүрүлгениң ажылынга база эки салдарны чедирген. Кижилерниң ажылга ызырынмас чоруу колдуунда читкен, коллектив ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип турар апарган. Дыннакчылардан Зоя Чамзырай, Клара Кунгаа болгаш өскелер-даа мурнакчыларның олурууда чоруп, коллективтиң хүндүткелин чаалай алган. Олар мурнакчы ажылчыннар болуруңдан ангыда, идепкейлиг агитаторлар. Ылангыя эрткен сонгулда кампаниязының үезинде сонгукчулар өртүзүнга политиктиг, агитас-массалыг ажылды чорударынга идепкейлиг киришкеннер.

«Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазынга экономиктиг өөредилгени эки организастаан. Экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир курсту мал эмчизи, пропагандист Д. Эртине өрттирип турган. Бо школага саанчылар, каларчылар — шупту 18 кижи — идепкейлиг өөренип, өөредилге чылын чедишкиннинг дооскан.

Пропагандистерниң аргадурааалгазын цептередир сорулга-биле район библиотеказынга тематиктиг кежээлерни организастап эрттирип турган. Пропагандистер-биле мындыг янзылыг ажылдарны моон сонгаар-даа чорудар бис.

Оон-биле чергелештир ажылчы чоннуң политиктиг өөредилгезинде чамдык четпестер бар. «О-Шында» совхозка политөөредилге организас чок байдалга эрткен. Ылангыя малчыннар өртүзүнга өөредилгени эки организаставаныңдан кичээл үзер чоруктар турган. Партия организациязының секретары эш Ималдай политөөредилгеге удуртулганы кошкадып келген. Келир өөредилге чылында өөредилгеге эрегелээр чорукту болдурбас дээш анаа белеткелди амдан эгелээр апаар.

Чер-черде партия организацияларының кичээнгейи политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгенин дээштиин бедиринче, коммунизм тургузуушкунунуң практиказы-биле оон холбаазын быжыглаарынче, пропагандист кадрларны белеткээринче, дыннакчыларның идей-теоретиктиг деннелин бедиринге дузалаар өөредилге-материалдыг баазаны тургузарынче, четчеңдээшкинни хынамчалыг чорударынче угланган турар ужурлуг.

М. ОЮН,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

Коммунист дугайында чугаа

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырының септелге мастерскязы. Машина, трактор, комбайн кезектери септээн аныяк оолдарның ажылдап турарының хайнышкыныг деп чүвеи хөлчок.

Комбайн моторунуң артында Саая Дамбаевич Шойдан мээң-биле мендилежир чай-даа чок хире ажылдаан тур. Ханада азып каан связында оларның июнь айда септээр ужурлуг техниказының планын сонуургап көре бердим. Оон адының дужунда 5 моторну септевиштаан, 36 моторларның ажылдаарын хынап көөр деп бижээн болду.

Ажыл шагы доостурунга чедир каш минута арткан. Чамдык ажылчыннар чоруурубиле белеткенин эгелээн, а мээң ужуражып келген бо кижим шагынче көөр туржук, моторлан салдыкпастааш турупкан. Саая Дамбаевич-биле моон мурнунда хол тутчуп мендилежип, ажыл-ижин сонуургап көрбээн-даа болзумза, ону кандыг-бир хуралсуглаа, митингилер болганда президиум столунда олурарын, азы бодунуң коллективиниң ажыл-ижиниң дугайында саналдаан турарын, оон хорек чуруун республиканың болгаш районнуң хүндүлел самбыраларында бо-ла эскерер мен. Оон эки таныырым кижи дег апарган ужуру ол.

Кижи күш-ажылы-биле мактаалдыг. Саая Дамбаевичиин Барыын-Хемчикте үүгле мен эвес, чоннуң хөй кезии база танныр, хүндүлээр.

— Бо-ла девискээрден шоолуг ыраваан, машина-трактор даажындан өске ыыт-шимээнге чаңчыкпаан, мындыг кижи мен. «Сельхозтехниканың» тургустунуп, сайзыран келгенин көрүп, аңаа-ла ажылдап чордум — деп, Саая Дамбаевич чугаалап эгеледи.

1951 чыл. Ынчан районга чаа-ла колхоз-совхозтар тургустунуп, машина-трактор кээп эгелээн. Аянгаты чурттуг аныяк эр МТС-ке ажыттынган алды айлыг курска бодунуң техникаже улуг чуткүлдүүн илередип турган, кирип алган. Трактор башкарар эргени алгаш Аянгаты, Барлыктарга-ийи чыл иштинде элбек дүжүттү өстүрүшкен. Оон соонда ол Кызылдың механизация училищезин, дараазында чолаачылар курузун доозуп алган. Күскү, часкы сезоннарда ол күчүлүг техника-биле чер чарып, тараа ажаагаш, кыжын МТС-ке техника септээр мындыг турган.

Техника дээрге, эң нарын эт, Борта ханы билир, улуг практика херек. Саая Дамбаевич бодунуң билини практика-биле холбап, дүржүлгалыг эш-өөрүнден хөйну айтырып, билип ап келген. Ынчангаш ол удаткан чок машиналы, тракторну, комбайнны эки билир кижилерниң санынга кирген. Эш-өөрү ону техника үредип бээрге, чалаар болгаш дузалаштырар. Дүржүлгалыг механизаторну МТС мынчаар кижизидип, арттырып алган.

— Сөөлгү он чылда мотористеп ажылдап келдим. Мотористер автомашиналарының, тракторларының, комбайннарының моторларын септээр кылдыр аңгы-аңгы үстүп алган. Бо чорук ажыл-ишти эллээн шуудаткан. Мен дизель мотору-септээр бригадада мен— деп, ол чугаалай-дыр.

— Доозукчу чылда боттарынарга алган социалистиг хүлээлгенер кайы хире күүсеттинип туру?—деп, оон сонуургадым.

— Мен хуумда беш чыл планын эрткен чылын-на күүседикеп мен. Ам эш-өөрүмбиле кады багай эвес ажылдап, ай, квартал планнарын үргүлүү ажырып келдивис — деп, Саая Дамбаевич чоргаарал-биле чугаалап кагды. Шынап-ла, Саая Дамбаевич тоску беш чылда 154 моторлар септээр турган, ону эрткен чылдың ноябрьда 222 кылдыр ажыр күүсеткенин экономистер саанап каан болду.

Кол-ла чүве кылган ажылдың шынары болгай. Моторларны бичии-ле багай, шын эвес кылдыр септээргe, дораан үрелир, кижиниң бодунга-даа четкилеп кээр, ол кончуг эпчок. Ынчангаш ол катап-катап хынап, эмизинге чедир ажылдаар кылдыр септээр сорулгалыг. Кылган моторлары дээш хомудалдар дыннап көрбээн.

Коммунист кижиниң мөзүшпарын үнелээрде, оон кылган үүлүн, ажыл-чаныг, эш-өөрүнде хамаарылгазын көөр ужурлуг. Саая Дамбаевичиин таныр, кады ажылдан турар эш-өөрүнден дыннаарга, «чыткан хөй тургустас» кижи дажирлер. Хоочун коммунистиг ажыл-ижинге кызымаанын, ажы-толун өстүрүнге төлептиниң дугайын хөйну дыннап болур. Ындыг коммунист мында чаңгыс ол эвес дээрзи чугаажок. Оларга МТМ эрегелекчизи Хертек Айыыр-Санаа, мотористер Ооржак Бирги, Ооржак Докпан-оол, токарь Степан Малышев дээш өскелер-даа хамааржыр.

Бо хүннерде Саая Дамбаевич бодунуң моторист эш-өөрү-биле комбайннар моторларын септеп турар. Ол айда 5 моторну септээр турган, 6—7-ни септел, оон аңгыда 30 ажыг моторларның ажылдаарын хынап четтигин турар. Июнь айның планын оларның беш кижи составтыг звенозу хуусаа бетинде күүсеткен, 25 моторларны септээннер. Олар мотористер, токарьлар, слесарьлар аразында калбарган социалистиг чарышка үргүлээ бирги-черни ап келгеннер. Маңаа Саая Дамбаевичиниң кызымак, күш-ажылчы, үлүү улуг болган дээрзи билдингир.

Саая Дамбаевич Шойдан чээрби ажыг чыл иштинде техникага хөй-хөй аныяктарны өөреткен. Олардан Борис Монгуш улуг моторист, Виктор Монгуш моторист болуп ажылдап турар. Аныяктар өртүзүнга ажыл чорудар партийжи даалгалыг болгаш Саая Дамбаевич код кичээнгейни оларның ажыл-ижинче, өөредилгезинче, чуртталгазынче углап турар. Бо талазы-биле ажыл мында багай эвес.

Чеже-даа хөй чыл ажылдаан болгаш техниканы эки билир-даа болза, хүн бүрү өөреңмеске хоржок. Чылдың-на чаа-чаа техникалар кээр, оларны ханы шинээдири чугула. Ам олар «Сибиряк» деп комбайннар моторларын септеп эгелээн. Дыка өскерилгелер бар. Ынчалгаш өөредилгени кажан-даа сулараңын болбас. Бо дугайын Саая Дамбаевич эки билир.

Саая Дамбаевич кызымак күш-ажылы дээш Ленинчи юбилей база «Күш-ажылга шылгарал» деп медальдар-биле, Тыва АССР-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаткан. Халас путёвка-биле бистиң чүртүвүстүң улуг-улуг хоорайларынга база четкен. Хоочун коммунистиг ажылижин Коммунистиг партия, Совет чазак болгаш чон ынчаар үнелеп турар.

Х. МОНГУШ.

ЧАА ЗАВОД АЖЫГЛАЛДА КИРГЕН

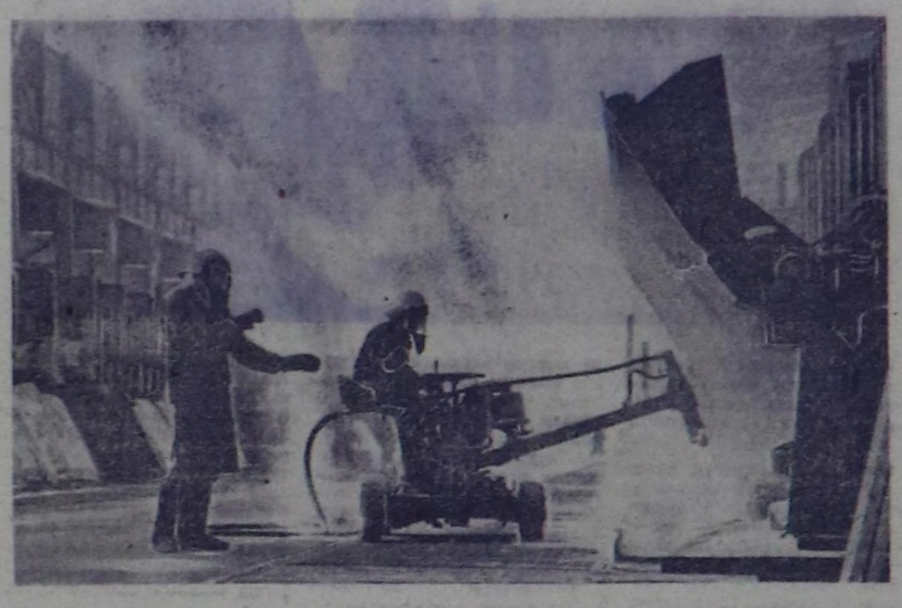

Таджик ССР. Таджикистанда беш чылдың ажыглалга кирер объектилериниң биразы болур Регарда алюминий заводунуң бирги цеги хуусаа бетинде ажыглалга кирген.

Ол республиканың өөнүг металлургиязының ам туттунар ол заводунуң ажылдаан кирген цеги амгы үеде өөнүг металлды бистин улуг Төрээн чүртүвүстүң янзы-бүрү булунарында бүдүрүлгелерже чорудуп берип турар.

ЧУРУКТА: электролиз цегинде.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ХООЧУНГА КҮЗЭЭШКИННЕР

Чоокта чаа «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи А. И. Ручкинге «Күш-ажылдың хоочуну» медальды тывыспышаан пенсияже үдээн. Кажан Александр Игнатьевич Хову-Аксыны кээп турда чүгле комбинаттың таваа чаа салдынып, тудуг суур эгелээн турган. Оон бээр 18 чыл эрткен, бо аразында Александр Игнатьевич комбинаттың энергоцегинге сантехника слесарынга пенсиялааже ажылдаапы ол.

Күш-ажылдың хоочуну, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Александр Ручкин өөнүг металлургияның шугумунга ниитизи-биле 28 чыл ажылдаан. Дайын чылдарында эрес-маадырлыг чоруу дээш хөй дайынчы медальдар-биле шаннаткан. Онаашкан ажылынга эз-харыысалгалыг, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг Александр Игнатьевичини пенсияже үдеп турда коллектив кежигүннери оон дугайында чылыг сөстерни сөглеп турган.

Шынап-ла эш Ручкинге чоннуң идегели улуг. Ол бо аразында Хову-Аксы суур Соведниң депутадынга дөрт удаа сонгулуп, төрээн суурунуң чечектелиишкини, чоннуң аас-кежии дээш күжүн, билиин харамнанмайн ажылдап келген. Ол ышкаш Александр Игнатьевич коллективте партия эге организациязының секретарынга чангыс удаа эвес сонгуттуруп, партияның отчёттуг хуралдарында эки ажыллааның демдегледип келген.

Коллектив кежигүннери бо эргим, хүндүлүг кижини сеткил чүрээнин ханызындан хүндүлээрин илереткеш, хөй-хөй чылдарда кадык чаагай чурттаарын күзээннер.

Д. ЖЕСТОВСКАЯ.

СӨС АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕН ЧАРЫЛБАС

Сутдами суурнуң механизаторларынга машиналар мотору кажан-даа аңаа туруп албас. Ында комбайнерлер боттарының алдары дээш кызыдып турар чүве эвес, харын ниитиниң хөрээ дээш олар чүткүп турарлар. Оон-биле кады тараа дугайында сагыш салыышкыны база үнелиг болгай. Мурнуу чүктүн ажылагыйлары, харын бүдүн районнары-даа, тарааларны эң кыска хуусаада, хамыктын мурнунда бедик шынарлыг кылдыр чеди-сес хонукта ажаап апкан деп рапорттарны киргилеп турар.

Ынчаарга дүрген болгаш шынарлыг кылдыр ажаар дугайында инициаторларда — Доннуң, Кубаньның, Запорожьениң комбайнерлеринде байдал кандыг боон турарыл? Ол дугайында СЭТА-ның корреспондентилериниң дыннадып турары болза:

КРАСНОДАР. Кубаньның улуг тараалан району — Кущевскиде комбайннар даажы читкен. Комбайнерлер, боттарының аазаанын өзугаар, күзүн чажып тараан тараларны 127,8 мун гектарга 8—10 хонук иштинде кескилээш, бастырып каапканнар.

Техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары, ажылдың шынарын эң бедик болдурары дээш массалыг социалистиг чарыш ажылдың чедишкиннинг болурунга идигни берген. Комбайнер Семен Удовиченко болгаш оон дузалакчызы Григорий Грудил кызыл-тас болгаш арбай ажаап турган («Тиилелге» колхозтуң шөлүнге), боттарының «Колозунуң» бункериндеи 12504 тонна тарааны бергеннер. Хүннерниң бирээзинде олар хонукта 232 тонна тарааны ажааган,— крайда рекорд боон турар.

Новопокровск, Шербиновск, Старопенск, Славянск районнарының механизаторлары база бүгү шөлдүң тараазын кезерин болгаш бастырарын 8—10 ажыл хунунде доосканнар. Ниитизи-биле алырга, Кубаньда тарааны кезерин доскан болгаш бүдүн чартык миллион ажыг гектарның тараазын бастырган.

ЗАПОРОЖЬЕ. «Приазовский» совхозтуң механизаторлары Л. Г. Левшев, В. П. Дудин, В. П. Левшев болгаш В. В. Мизевич олар «Колос» дээр үш комбайн-биле 17 шак иштинде үзүктел чок ажылдың түннелинде 137 гектар кызыл-тасты тавычалай кескен, ынчангаш норманы ийи катап ажырып турган, 264 тонна тарааны бастырган. Бо болза область эң дээре түннел-дир.

Запорожьениң механизаторларында күш-ажылды организастаарының чаа чүүлү боон турар — ажаап алыышкын агрегаттарын звенолап алгаш ажылдаар чорук —ажыл-агыйларда улам хөйу-биле ниитереп турар. Оон эгелекчиси — Токмаковск районунуң «Запорожский» совхозунуң комбайнери В. М. Воронин боон турар. Ол болза Донда болгаш Кубаньда өөру-биле кады ажаап алыышкын техниказын эң эки ажыглаары дээш, бо чылдың дүжүүн эң дургени-биле болгаш чидириг чокка ажаап алыры дээш чарышты калбартыр деп кыйгырыгны салып үндүрген.

ДОНДА-РОСТОВ. Азовск районунуң «Новый мир» совхозунда «Колос» комбайнда ам тоску сылдысты чуруп каан. Ону Иван Петрович Попов болдунуң оглу Василий-биле кады башкарып турар, Олар нормазын хуниун ажыр күүсеттишаан, боттарының комбайнының бункериндеи ол ажыл-агыйда эн-не хөй —9 мун центнер тарааны уруп бергеннер. Хүннерниң бирээзинде олар хонукта 232 тонна тарааны ажааган,— крайда рекорд боон турар.

Новопокровск, Шербиновск, Старопенск, Славянск районнарының механизаторлары база бүгү шөлдүң тараазын кезерин болгаш бастырарын 8—10 ажыл хунунде доосканнар. Ниитизи-биле алырга, Кубаньда тарааны кезерин доскан болгаш бүдүн чартык миллион ажыг гектарның тараазын бастырган.

ЗАПОРОЖЬЕ. «Приазовский» совхозтуң механизаторлары Л. Г. Левшев, В. П. Дудин, В. П. Левшев болгаш В. В. Мизевич олар «Колос» дээр үш комбайн-биле 17 шак иштинде үзүктел чок ажылдың түннелинде 137 гектар кызыл-тасты тавычалай кескен, ынчангаш норманы ийи катап ажырып турган, 264 тонна тарааны бастырган. Бо болза область эң дээре түннел-дир.

Запорожьениң механизаторларында күш-ажылды организастаарының чаа чүүлү боон турар — ажаап алыышкын агрегаттарын звенолап алгаш ажылдаар чорук —ажыл-агыйларда улам хөйу-биле ниитереп турар. Оон эгелекчиси — Токмаковск районунуң «Запорожский» совхозунуң комбайнери В. М. Воронин боон турар. Ол болза Донда болгаш Кубаньда өөру-биле кады ажаап алыышкын техниказын эң эки ажыглаары дээш, бо чылдың дүжүүн эң дургени-биле болгаш чидириг чокка ажаап алыры дээш чарышты калбартыр деп кыйгырыгны салып үндүрген.

ДОНДА-РОСТОВ. Азовск районунуң «Новый мир» совхозунда «Колос» комбайнда ам тоску сылдысты чуруп каан. Ону Иван Петрович Попов болдунуң оглу Василий-биле кады башкарып турар, Олар нормазын хуниун ажыр күүсеттишаан, боттарының комбайнының бункериндеи ол ажыл-агыйда эн-не хөй —9 мун центнер тарааны уруп бергеннер. Хүннерниң бирээзинде олар хонукта 232 тонна тарааны ажааган,— крайда рекорд боон турар.

Мясниковск, Неклиновск болгаш Доннуң өске-даа мурнуу чүк районнарының хөй ажыл-агыйлары, ажаап алыышкынны дүрген чорударының аргазын билдилии-биле ажыглап турган, тарааны кестирерин болгаш бастырарын 8—10 ажыл хунунде доосканнар.

ХОЙЖУГА ИДЕГЕЛ

Дөрт чыл бурунгаар Михаил Түлүш «Большевик» совхозтуң бир колан хоюн хүлээп алган. Аныяк малчын хыштың бергелеринге торулбайн, кызымакай ажылдаанының түннелинде төрүүр чүс хойдан баштайгы ийи чылда 86—90 хураганы, бир хойдан 2,2—2,5 кг дүктү кыргын ап, ниитиниң малын ажаап, доруктурарынга кызымаккайын көргүзүп, мактаткан.

Комсомолчу Түлүш эрткен кыжын хойларын база хүр кыш ажырган. Беш чылдың доозукчу чылында малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыр, продуктулуун бедидер дээш шудургу ажылдап турар. Чоокку хүннерге чедир оон колаында хоюнуң 86 хуузу ооллаан, төрүүр чүс хойдан 94 хураганны менди камгалап алган.

Мал ажылынга улам мергежип, чылдан чылче эки көргүзүглерни чедип ап келген малчынны Чөөн-Хемчик район Соведниң депутадынга сонгаан. Аныяк хойжу чоннуң улуг ялегелин ам ийнги удаа чаалап алганы ол.

Д. МОҢГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

БҮТКЕН КҮЗЕЛ

Алызындан малчын уктуг, чажындан техникага ынакшылдыг Николай Сынан-оол школачы турган-ла чолаачы болурун шиитпирлеп алган. Өөредилгезин чедишкиннинг дооскаш, Чадаанада автотранспорт бүдүрүлгезинин организастаны түр курска кирген. Машина башкарыкчызы болуксаан оон алыс күзели боттанган, ол ам «Сүт-Хөл» совхозтуң мергежилдиг чолаачыларының бирээзи апарган.

Сут-Аксы суурнуң кедээзинде оруктан ветеринария автомашиназы тутсуп олур. Келзеле, оон чолаачызы таныырым ол. Амыр менди эревишкен, кайнаар, кандыг үүле-херек бүдүржүп чораанын оон сонуургалым.

—Чес-Булунда кыргылда пунктузунга чордум, мал эмчизи, зоотехник, өске-даа дарталар чедирип... Ажылымның ийи малчыннар, зооветеринария ажыллакчылары-биле холбаалыг болганымда олурчыдын чок, үргүлчү ажыл-херек бүдүрүп чоруп бээр мен.

Коляның оозу-ла шын. Сут-Хөлдүң девискээринде оон баспаан черн чок, дугуй эртер орук бүрүзүнге чоруп, күзелерге болгаш кыштагларга, чазагларга болгаш чайлагларга үргүлү баар. Кандыг бачым ажыл, кайы хире берге орук таварышпас дээр. Камныг эдиледдин, мергежилдиг башкарылганын ачызында оон машинازы шагның кайыдаа үезинде белен болур.

Ол үүгле кижилер чедирер, коданнар эргип-кезиир эвес, харын специалистер-биле кады чораан, малчыннарның канчаар чурттап, ажылдап турарын, коланда малдың ниити байдалын, аңаа үүү негеттинип турарын угаан, ол талазы-биле күзел-бодалдарын база илередир, боттуг киржир ажыл-ишчи.

Николай Сынан-оол онаашкан ажылынга харыысалгалыг болбушаан, кижиниң кадыкшылын экижидер күш-культура болгаш спортка база ынак. Ону сүт-хөлчүлер «алдан дөрттүң бирээзи» дижири таварылга эвес. Совхоз төвүнде болган маргылдааларга ол каш улаа шүглүп келген. Үүгле хүрешке эвес, спорттуң өске-даа хевирлеринге база ол улуг сонуургалдыг.

О. БОРАШ.

ДУГУЙЛУГ МАГАЗИННИҢ ЭЭЗИ

Мен бо чуулумнуң маадырын шагдан тура-ла таныыр кижи мен. Черле бүгү тала-биле көскүлен кижи ийин. Даштыкы хевири көрүштүг: кырлан думчуктуг, кыыраш кара карактарлыг, узун, чинге дурт-сынныг. Арны чазык, хулумзуруг-биле чырып чоруур. Хүрежип, хол-бөмбүү ойнай бээрге, оон аваңгыр шалывын, эзт-ханының чаражын кижи магалап орар. Районнуң «алдан дөрттүнге» бола шаннаалга чедир хүрежи бээр кижи. Оон хары ам чээрби алды. Бо каш одуругларны чугурту номчушкан, чамдык кижилер: «ында кижи кайгаар чул ынчаш, шак ындыг хевирсиниг аныяк кижилер бистин Тывавыста эвээш эвес-ле болгай» деп бодай бергилээр боор. Ол база-ла чөптүг.

Ынчалза-даа бистин сагышсеткилиниске чоок, караавыска эргим кижи—ажыл-ишчи кижи-дир. Оон ат-сураа хүн эрткен тулум-на алгып, өскелерге биллингир болуп бар чыдар. Бо чүүлде кирип турар Ланаа Бырат — ындыгларның бирээзи.

Өг-бүлеге кижизидилге кижиниң хевирлеттинеринге кончуг улуг рольдуг дээрзин билир бис. «Кижи болуру чажыныан...» деп үлегер чугаада ону кысказы-биле сиирип айытканы ол. Бырттың ачазы Ланаа Дарган хойжу кижи. Ам оон хары бежен ажыл чоруур. Тес-Хемге «Ак-Эрик» колхозтуң тургузукчуларының бирээзи. Мал каларын ажылдаап, чээрби чыл чедер дей берген. Хөй чылларда үре-түннелдиг ажылы-биле сурагжаан кижи. Ийи оглу база оон ажыл-ижин салгаан, колхозунда хөй каларып турарлар. Ажылга ынак, кызымак кижиниң уруг-дарыы база ындыг болур болгай.

Бырат бичиизинден-ле чолаачы азы садыгжы болурун күзеп чораан деп бижипсимзе эрай-ла хөөредиг болу бээр боор. Амыдыралдың байдалынын аайлашканы-ла ындыг болган хевирлиг. Он класс дооскаш, ынай-бээр өөренип чорбайн барган. Чүнеге өөренинчел, төптүг-томаанныг оолду колхоз даргазы, сумунуң ажылдакчылары эскерип, ажылдар сүмелээн. Ийи чыл иштинде кассирлеп-даа, садыгдап-даа көрген. Харын-даа бир кезек үеде хойжу бригада-даа удуртуп турган.

Шериг албанынга баргаш, чолаачының алды ай хуусаадыг курузун дооскан соонда, аныяк ол ам-на холунда тутпай шынызылгалыг, түскай мергежилдиг кижи апарган. Көстрома областын бирде доозундовуракты, бирде малгаштулаалыг оруктарынга бүлүн чартык чыл иштинде хөй-ле километрлерни эртип каапкан. Төрээн колхозунга ээп келгенде, «Чүну кылыыл?» деп айтырыг Бырттың мурнунга турбаан; чүүк машинезин «ынчапкаш», хан турун берген—ажыл каяа мунаар! Хонуктун чээрби дөрт шагы эвээш ышкаш сагындырар.

Малчыннарның ажылында сезон чок. А оларның кылыр ажылын санаа бижиптери-даа берге. Бүдүн чылды өттүр малчын олут орбас. Оон бир күзенчиг аалчызы, чоок кижизи —дугуйлуг-моторлуг садыг эргелекчизи — автолавщик.

Чер-чуртту оглу болганда Ланаа Бырат «Ак-Эрик» колхозтуң малчыннары таныыр. Ындыг эвес-даа турган болза, олар ону черле ыяк таныыр апаарлар турган боор; садыгжы оларны чалгаратпас эргиир кижи-дир. Малчыннарга сургакчылап, оларның амыдырал-чурттагжы-биле таныжып чораан кижи автолавка дугайында айтырбайн барбас. Сөөлгү чылдарда «Ак-Эрик» малчыннары «автолавка чорбас-тыр» деп хомудап турганын дыннаваан мен. Бо ышкын төнчүзүнде Агар даанын өвүрүнге улуг хар чагаш, хортуктен каапкан. Каш хонукта орук-чирик-даа чок турган. Ол берге өйде ыштагларга Бырат зоотехниктен-даа, мал эмчизинден-даа дарый барын турганын аңаа чоруп турган, бүзүрежик мен. 1972 чылдың июнь айдан эгелээш, Бырат садыгжы-чолаачы боон ажылдап турар. Ынчан райпо баштаар черинин ынчаардагы даргазы эш Очур, колхоз баштаар черинин даргазы турган эш Эрелей та канчаар чугаалашкан чүве ийик, — ол толаргай билдинмес, ынчалза-даа ол чугаанын түннелинде автолавкага ажылдаарын Быратка олар сүмелээн, ооз ойталаваан-даа. Шилип алыышкын чогумчалыг болган дээрзинге ам бүзүрел болур бис. Чүге дээрге садыгжыга малчыннар хомудавайн турар. Ындыг болганда автолавка садыгжызы колан бүрүзүнге барын, чогуур бараанныларны чедирин турары ол (ындыг коданнар саны колхозта бежен ажыг, а ыштаглаашкын үезинде өг-бүле саны улам кевудей бээр). Райпо баштаар черн аныяк садыгжыны өскелерге үлегерлиг деп мактап турар. Ындыг болганда, автолавка садыгжызы совет садыгның культурazын сагын, планныг даалгаларын күүседип турары ол-дур.

— Ажылдан эгелээш-ле, планнарым күүседип келдим— деп, Бырат менээ чугаалады,— квартал санында 22—23 мун хире рубль түнүг бараанны садар-дыр мен. План 20—21 мун хире.

Кижим бодунуң дугайында шоолуг-ла чүве чугаалаксавас. Ынчалза-даа ол-бо айтырып орган, демдеглелдерим немеп ордум. Малчыннарның хереглээр чүүлдери бүгү-ле кижилерниң-биле дөмей—аъш-чем, идик-хеп болбайн аан. Ынчалза-даа чамдык хевир азы хөгжөл талазы-биле ангыланыр чүүлдер бар. Үрелбес аъш-чемни, шай таакпыны хааржак, дигни-биле алыр. Далганны шоодайы-биле эккел дээр. Хой, мал ооллап турар баштаар черн аныяк садыгжыны өскелерге үлегерлиг деп мактап турар. Ындыг болганда, автолавка садыгжызы совет садыгның культурazын сагын, планныг даалгаларын күүседип турары ол-дур.

— Ажылдан эгелээш-ле, планнарым күүседип келдим— деп, Бырат менээ чугаалады,— квартал санында 22—23 мун хире рубль түнүг бараанны садар-дыр мен. План 20—21 мун хире.

Кижим бодунуң дугайында шоолуг-ла чүве чугаалаксавас. Ынчалза-даа ол-бо айтырып орган, демдеглелдерим немеп ордум. Малчыннарның хереглээр чүүлдери бүгү-ле кижилерниң-биле дөмей—аъш-чем, идик-хеп болбайн аан. Ынчалза-даа чамдык хевир азы хөгжөл талазы-биле ангыланыр чүүлдер бар. Үрелбес аъш-чемни, шай таакпыны хааржак, дигни-биле алыр. Далганны шоодайы-биле эккел дээр. Хой, мал ооллап турар ве—кижи бүрүзүнүн ажылынга хамаарылгазының деңнелинде ышкаш-тыр. Машинازын камнавас оозун үзеп-чаап, септеп ап турбас автолавка эрегелекчилери суурдан кайын ыраар. Складтарга чаа бараан кээрин кедевес болза, өскелерге мурнаның албайнаан. Суурга келгеш таныш-коруштерине садыглай каапкан болза, малчыннарга чамдык чугула бараанны кайын чедер. Арага-дарыга хандыг бээр болза, ажыл-хожул, харыысалга уттундура бээр болгай. Хомудалга кирип турар автолавщиктер мээн бо бижип каанын четпестерни ыяап-ла «эдилеп чоруур» дивейн-дир мен. Ынчалза-даа чуулумнуң маадыры ындыг четпестерден хостуг кижи.

Чоокта эрткен сонгулда үезинде Бырат Даргатович Ланаа кедээ болгаш район Соведниң депутадынга сонгуткан.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шынның» нооп.

Чаа Шагаан-Арыг

ЭГЕ БАЗЫМНАР

Бо чылдын октябрьда Саян ГЭС-тин плотиназынын турар чериндеи Енисейни кежир бооптар. Ол айны шилип алганы таварылга эвес, октябрь ай эң-не таарымчалыг үе: хемнин суунун деннели куду, сыытай берген турар база хемге чеп бадары элек, бо үеде Чөөн Сибирьнин мурнуку чүгүнге чаъс чок, чылыг болур.

Хемни кежир бооткан соонда Саян ГЭС-тин суг шыгжамырын суг чоорту долуп эгелээр. Саян-Шушенскийин далайы дээр далай тургустунуп келири ол. Келир үеде ол далайның кезии харын бистин республиканын девискээринге база келир. Улуг-Хем районда 26 мун га черни далай хеме алы бээр. Ооң иштиндеи 14 мун га чер—кодээ ажыл-агый шөлдери. Ооң ынай Чааты, Шагаан-Арыг, Чаа-Хөл болган Хемчик хемнернин аксы ынчаар келир үеним далайы турар. Амгы Шагаан-Арыг хоорай, Көк-Чыраа, Кара-Тал, Чаа-Хөл, Үрбүн суурлар болган Кара-Булуң фермазының турар черлери ол улуг суг шыгжамырының хөлдүг кезээнин төп дүвү болур. Бо хоорай, суурлар чаа турушче удавас көжер. Чаа-Хөл суур Чаа-Хөл хемнин оң талакы эриинде Кызыл-Даг суурже каттыштыр көже бээр. А Шагаан-Арыг хоорай амгы туружундан 7—8 километрде элезиннг бедигээн хавакче көжүп эгелээн болгай.

Чаа Шагаан-Арыгны 1974 чыллан эгелээш тудуп эгелээн. Ында ам тудугжуларга база чурттакчыларга баштайгы бажыңнар туттунгулаан. Амгы үеде суг чыыр черлер, канализация, суг дамчылылгазының хоолайларын салыр черлерни казып турар болгаш өске-даа оран-сава тудуу чоруп турар. Шагаан-Арыг хоорайны долузу-биле көжүрерин болгаш ооң чаа тудуун 1980 чылда доозар деп планнаан.

Улус ажыл-агый хөгжүлделинин ончу беш чылда чижек планнаашкынында чаа Шагаан-Арыгта үлетпүр, культура, чуртталга-коммунал тудугдары, тудуг индустриязының базазары, аъш-чем, чиик үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлери, школалар, эмнелгелер, уруглар садтары, кинотеатрлар дээш, ооң-даа өске черлерни тудары көрдүнүп турар. Чижээ, тудуг базазары 13 мун кубометр бетонну, 7 мун кубометр хоюдугну бээр, демир-бетон кылыгларының заводу 50 мун кубометр демир-бетон кылыгларбиле хандырар апаар; Эйлиг-Хемге электри дамчыдар, Кызыл—Шагаан-Арыг аразынга радиоределиг шугумнар (ооң соонда Кызыл-Мажалыкка чедир уламчылаар) тудуу доостур.

Ол ышкаш 200 санныг автомашинага АТБ, автостанция, кывар-чаар чүүл шыгжаар-кадагалаар болгаш хандырар черлер тургузарын бодап турар. Аъш-чем үлетпүрүнге хамаарыштыр пиво заводу, суксунга ижер чүүлдер цеги, хлеб, сүт заводтарын тударын көрүп турар. База хоорай библиотеказы, уруглар-ның музыка школазы, уруглар албан черлери ажыттынар.

Ончу беш чылдың соолунде келир беш чылдарда чаа Шагаан-Арыг улам өзүп, калбарар. Амгы үеним дериг-хереселдери-биле чепсеглеттингеи эмнелге комплексизи, чылыдылга шугуму, районнуң котельнаязы туттунар.

Ынчан чаа Шагаан-Арыгта далай өртээли база бар апаар. Тывадан үндүр сөөртүр, Тываже келир бүгү чүүктер ол өртээлди дамчыштыр сайгартынар апаар. Чаартының, өзүп орар чаа Шагаан-Арыгта-даа, Тываның өске-даа тудугларынга тудуг материалдары кончуг чугула болгаш хөйү-биле хереглеттинер болгай. Ол чаа хоорайга 300—500 мун тонна цементини бүдүрер цемент заводун тударын база чугула деп санап турар.

Ада көрбээнин оглу көөр... деп тыва улустуң чугаазы бар болгай. Келир үеде тыва чер шынап-ла таныттынмас чаартынар. Чаа Шагаан-Арыгта демир-өрүк станциязы база туттунар. Хайыраканның чугайының, Дус-Дагның дузунуң, Улуг-Хем бассейнинин, Ийи-Талдың хөмүр-дажынын, чоокавы черлерниң тудуг материалдарының базазынга база Улуг-Хемниң арыг суун ажыглаан электрохимиктиг комбинатты тудуп болур деп көрген.

Ынчангаш чаа Шагаан-Арыг үлетпүрүнүң чиг-эт болбазырадырының талазы-биле база бир көл төвү апаар болгаш 50 мун ажыг чурттакчылыг хоорай болур. Келир үеде Тыва девискээр-бүдүрүлге комплекизинин Кызыл үлетпүр кезээнин сайзырангай. улуг төптеринин бирээзи чаа Шагаан-Арыг болуру чугаажок.

К. ШАКТАРЖЫК,
Тывада экономика лабораториязының эргелекчизи, география эртемнериниң кандидады.

ТӨӨГҮДЕН ОДУРУГЛАР

Шагаан-Арыг хоорай чаа турушче көжүп эгелээнин, ооң орнунга келир үеде далай тургустунарын бистин республикада улуг, биче чон шупту билир болгай.

Амгы Шагаан-Арыгның турар чери кезээ-мөңгеде суг дүвүнге артып каар. Ооң орнунга турептар далай эринге чаа хоорай өзүп кээр. Чырык чаагай, чараш кварталдар, үлетпүр бүдүрүлге, албан организация черлери, школалар, эмнелгелер дээш, түү турбас дээр Бичин чаштар ногаан ыяштар бүргээн ясли-садтарда катты-хөглүг ойнаан, далай эринде өртээл чоогунда удавас келир улуг пароходтар уткуп-манаан кижилер эдмежок болгулаар. Ол дээрге келир үедир.

Амгы үеде Шагаан-Арыгның төөгүзү артып калын дээш, өртем-шинчилел институдунуң эртемденнери, археологтары, төөгүчүлери шинчилел ажылдарын чорудуп турар.

Шаандан бээр Шагаан-Арыгның турган черинге чеже кижи чурттаваан дээр, чеже суг акпаан дээр. VIII—IX үүс чылдар үези. Баштай-ла бл ынчаар чоок-кавызынга ядыы хакастар көжүп келгеннер. 1888 чылда Саян дагларының артындан көжүп келген М. Тархов деп орус садыгжы аңаа бир дугаар бажынны туткан. Ол чылды Шагаан-Арыг хоорайның төрүттүнген чылы деп болур. Ооң чоок-кавызынга ыыт садыгжыларның өглери тургулаан. Ол дугайында Г. Е. Грумм Гржимайлонуң, Н. Леоновтуң, А. В. Адриановтуң номнарындан билип ап болур болгаш Шагаан-Арыгның эрги чурттакчылары база бадыткан турар.

Хоорайның чогум алы Сыгаан-Арыг дээн моол сөстен тывылган, ону очулдурарга сарыг-арыг дээн сөс. Аңаа чурттап турган орус чон ол сөстү боттарының адаар аайы-биле Шагонар деп адап алган. 1937 чылга чедир ооң ады 3 янзы турган, тывалар Чааты-Аксы, Кызыл-Чааты, орус чон Шагаан-Арыг деп адап турган. Тываның төвүн Шагаан-Арыгга кылыр деп турган болгаш, Кызыл-Чааты деп ат тывылган. Чүгле 1937 чылда солунга В. Тамдын-оолдуң «Чаңгыс ат адаза аар» деп ол үүлү үнген соонда көжүп төвүн Шагаан-Арыг деп чаңгыс аттыг кылдыр арттырып каан.

Хоорайның чогум бодунуң төөгүзүнге хамаарышкан солун материалдар база таваржып турар. Чижээ, күрүне архивинде мындыг материалдар бар: баштайгы школаның, Советтерниң тургустунганы дээн ышкаш.Школа дугайында айтырыг 1916 чылдан тургустунуп эгелээн. Чаа-Хөлдүң чурттакчыларының школа тудар дээш ыяш дилээн билдириишкиннери бар боолу турар. 1916 чылда садыгжы М. Тарховтуң бажының школа кылыр деп шиитпирлээн, а башкызынга ол-ла садыгжының кассири А. Клеменкованы томуйлаан. Школа ур-даа ажылдаваан, 1917 чылда дүвүрээзиннинг байдалдан школа хагдына берген. Ук школага чүгле орус чурттакчыларның уруглары өөренип турган.

1918 чылда Урянхайның Край Соведи, ук Советтиң кежигүнү А. А. Бирюковту Шагаан-Арыгга кедээ Совет тургузары-биле чоруткан. А. А. Бирюков боду Шагаан-Арыгның чурттакчызы, дарганнаар кижи чораан. Бирюков болгаш ооң эштери А. Т. Чүлдүм, Булчун олар чон ортузунга чаа эрге-чагырга дугайында тайылбырлап берип турганнар. Байларның хөреңгизин хавырган, ядыыларга үлеп берип, сиген тараа шөлдерин күрүненин өнчүзү кылыр дугайында ажылдарны чорудуп турганнар.

Хамаатты дайынның үезинде Шагаан-Арыгга бай кулактарның саны кончуг көвүдээн. Байлар ямзы-бүрү дерзии чоруктарны үүлгедип турганнар. Тываның төөгүзүнде бижип турары болза, маңаа ол үеде Аскак-Чоочу деп лама байларның көгүлгезинге киргеш, Шагаан-Арыгның бажыңнарын өрттеткен. 1917 чылда аңаа 80 хире бажың турган. Өрт болган соонда аңаа чүү-даа эртпаан. Чүгле 1921 чылдан эгелеп орус партизаннар база катап Шагаан-Арыгның эрги турган черинге бажыңнар тудуп эгелээннер. Ооң бээр дыка хөй үе эткен. Шагаан-Арыг чылдан чылче өзүп, сайзырап келген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде ол хоорайның чурттакчылары Кызыл Шеригге дузалаарынга боттарының үлуг-хуузун база киргеннер.

Амгы үеде Шагаан-Арыг хоорайда 8 үлетпүр, 2 автотранспорт бүдүрүлге черлери, тудуг талазы-биле 2 организация, орук эргелели дээш, ооңдаа өске албан-организация черлери хөй.

А. КОРНИЛОВА,
Тываның эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Л. И. БРЕЖНЕВ-БИЛЕ БЕСЕДА ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң Кремльге америк сенаторларның делегациязын хүлээп алганының дугайын америк парлалга калбад-биле чырыдып турар.

Ужуражыышкын ажыл-ишчи боттуг болгаш эки байдалга эткен, аңаа чугула айтырыгларны чугаалажып көрген деп. «Нью-Йорк Таймс» болгаш өске-даа солуннар онзалап демдеглеп турар.

«Нью-Йорк Дейли Ньюс» солуннуң демдеглээни болза, Л. И. Брежнев америк сенаторларның делегациязынга изиибиле байыр чедирген. Ам кайы-даа тала бот-боттарының туруштарын эки билир апарган деп чүвени сенаторлар ол ужуражыышкынның соонда медеглеп турар-дыр!

АП агентилел мынчаар дамчыдып турар. Совет кижилер тайбыңны күзеп турар деп, Л. И. Брежневтиң чугаазынга харыы кылдыр. сенатор Скотт болза американнар ол бодалга каттыжып турар деп, совет удуртукчуну бүзүредип чугаалаан.

Ужуражыышкынның киржикчилериниң чугааларын киирбишаан, информация агентилелдериниң корреспондентилери Л. И. Брежнев бодунуң туружун шыңгыы барымдаалап турза-даа беседаны болунга тааржып чаяттынган баштак сөстерни ажыглавышаан, найыраллыг байдалга эрттиргеи деп бижип турар.

АКШ сенадының делегациязы эвилен хүлээп алышкынга сеткили ханган болгаш сенаторлар-биле Л. И. Брежневтиң кылган беседазының утка-шынарынга кончуг таарзынган деп, сенатор Г. Хэмфриниң сөстерин парлалга бижип киирип турар.

(СЭТА).

ҮҮЛГЕДИКЧИЛЕРНИ—ХАРЫЫСАЛГАЖЕ

АФИНЫ. (СЭТА). Шериг ёзу-чурумуңуң удурланыкчыларынга хамаарыштыр хилинчектээшкиннер, согуушкуннар болгаш дорамчылаашкыннар кылып турган буруулуг 32 кижини судка шилчидип бээр дугайында шиитпирни чурттуң суд органнары үнүлүрген. Буруудадып турарларның аразында — шериг полициязының, политиктиг полициязының кара-бажыңнарынга болгаш Бояттының шериг казарларынга эттеп эриидээринин үүлгедиглерин кылып турган мурнуку 16 полицейжилер, 16 шериг-албанныглар бар. Олар болза аар уржуктарлыг эттеп эриидээшкиннерни кара өш-биле кыларынга болгаш эрге-чагырга талазы-биле дужаалдарын кедергей соора ажыглаанынга буруудаттырып турарлар. 684 парлаар ама хемчээлдиг буруудадыр доктаал шериг хунтазының чагырын турганының үүгле сөөлгү чылының болуушкуннарынга хамаржып турар.

Келир күзүн болур судка 400 ажыг кижи буруудадыышкынның херечилери боолу чүве чугаалаар, олар шериг хунтазының ногаандыктарының каржы ажылалдарынга боттары таваржып турган кижилердир. Бодунуң эрге-чагыргага турганының чеди чылының дургузунда шериг хунтазының кара-бажыңнарга үүлгедип турган хем-буруулуг чоруктарын истеп хынаары үргүлчүлеп турар.

ЛУИС КОРВАЛАННЫ ХОСТААР!

АНГЛИЯ. Чилиниң Лондонда элчин черинин бажыңының чанында чыылган белүк кижилерниң холдарында планаттарда: «Луис Корваланны хостаар!», «Чилиде террорну соксадыр!» деп сөстер бижиттинген.

И. ОЗЕРОВТУҢ телефотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕП ТУР

БРЮССЕЛЬ. «Нинти рынок-туң» чурттарында өртек үргүлчү өзүп турар. Европейжи болуглежилгенин комиссиязының ында парлаан сантүүнүн ёзугаар алырга, 1974 чылдың майдан бо чылдың майга чедир өртектер Англияда 25 хуу, Ирландияда — 24,5 хуу, Италияда —19,7 хуу, Бельгияда — 13,7 хуу, Францияда — 12,1 хуу, Голландияда болгаш Люксембургта 10,1 хуу, ГФР-де — 6,1 хуу өскен.

МЕХИКО. Хереэженнерниң делегей чылынга хамаарыштыр КНО-нун Бүгуделегей конференциязы «Мехиконуң Декларациязын» хүлээп алганы-биле ында доозулган.

Ол шуулганның ажылынга киришкен 100 ажыг күрүнелиннин, а ол ышкаш 20 хире делегей организацияларының болгаш КНО-нуң тускай албан черлериниң телээлекчилери хереэженнерни ылгай көөрүн чок кылырынче болгаш оларның политиктиг, экономиктиг база хөй-ниити ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржиринче угланган чугула хөмчеглерни телевилээн. Хереэженнерни долузу-биле хостаарынга улустар аразынга тайбың болгаш кады ажылдажылга, дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын чок кылыры, расизмни, колониализмни, фашизмни когун үзери эргежок чугула болур деп, конференция айыткан.

БУЖУМБУРА. Чурттуң депшилгезинин эрге-ажыктарынга национал чангыс эпче, куш-ажылче Бурундиниң чурттакчы чонун республиканың президентизи Мишель Мичомберо кыйгырган. Бурундиниң хамаарышпас чоруунуң 13 чыл болган ооңга таварыштыр Руигага болган митингиге ол чүве чугаалаан. Бодунуң чугаазынга ол болза хамаарышпас чорукту чедип алыр дээш демиселдиң төөгүзүнге кысказы-биле доктааган. 1959 чылда тургустунган чангыс эптиг болгаш национал депшилгенин парлаанының чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас, чоруу дээш демиселге ойнаан шылгарангай ролюн ол демдеглээн.

ЛАГОС. Анголаны хостаары дээш улусчу шимчээшкининиң (МПЛА) даргазы Агостиньо Нето Анголада байдал чогумчалыг болу берген болгаш хосталганың үш шимчээшкиннериниң талалакчылары Кениянын Накуру деп хоорайынга чуртка тайбыны катап тургузар дугайында өт салган дугуржулганы сагып турар деп медеглээн.

ДАР-ЭС-САЛАМ. Танзаниянын пайысылалында Танганьяканың национал африка эвилели (ТАНУ) дээр чагырыкчы партиязының үндезилеттингеннинден бээр 21 чыл ооңга таварыштыр кылган чыл бүрүнүң садыг ярмарказы ажыттынган.

Ярмарканың ажылында өзээн каш даштыкы чурттар, ооң иштинде Совет Эвилели киржип турар.

(СЭТА).

БАЗА БИР ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Дж. Фордтуң болгаш ооң улуг эрге-дужаалдыг дузалакчыларының энергетиктиг курлавырларның улам-на чидигленин турар чедишпес чоруунуң айтырыгларының талазы-биле база бир чөвүлел хуралы Ак бажынга болган. Хуралга энергетика айтырыгларын, а ол ышкаш оларны шиитпирлээри-биле чазактың кылыр деп турар чаа базымнарын чугаалашкан деп, Ак бажыңның телээлекчизи парлалга конференциязынга дыннаткан.

АКШ-та нефтиниң болгаш оттулар үүлдүң эзээн каш өске-даа хевирлериниң бүдүрүлгезинин кызырлып уламчылап турарын чөвүлел хуралга демдеглээн. Ол чорук даштыкы нефтини киир садып алырындан АКШ-тың хамаарышкан чоруунуң күштелириниге чедирип турар.

Амгы үеде АКШ бодунуң нефтиге хереглелиниң барыкла бештиң ийи кезээн колдуунда-ла корпорацияже киириш турар чурттардан садып ап турар. Бойдус газының улам-на чедишпестеп турарыбиле холбаштыр президентиниң улуг сагыш човаашкын илергейлээнин Ак бажыңның телээлекчизи медеглээн.

ЧАА ӨРТЕМЧЕЙ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бодунуң хемчээлиниң талазы-биле Дээр тиинден 5—10 катап улуг чаа октаргай тывылган. Ону Калифорния университединде америк өртемден Хайрон Спинрад бо үеге чедир кижи караандан эң-не ыракта турар Октаргайның кезээнден тыпкан болгаш чурукка тырттырып алган.

Ооң хевирин фотопленкага көргүскен чырык бодунуң оруун Черге амыдырал тывылбаанда эгелээн шак ындыг ырак черде (сес миллиард чырык чылы) ол өртемчей турып турар. ЗС 123 деп дугаарга бүрүткеттинген ол өртемчей миллиард-миллиард сылдыстардан болгаш планеталардан тургустунган.

Ол өртемчейни компьютер-биле хошкан чаа телескоп системазының дузазы-биле тыпкан болгаш чурукка тырттырып ап шыдаан. Компьютернин дүгалы-биле профессор Спинрад дүнеки дээрде өске бүгү чырыктарны «өжүрүпкеп», чүгле ол өртемчейниң чырыын арттырын алган.

Амгы үеде астрономнарның кол күжениишкини чаа өртемчейниң шимчээшкининиң дүргенин тодарадырынче угланган.

Октаргайда бистеп ооң ыракта чүгле квазары деп адаар радиохереллениишкининиң билдинмес үнер дөстери бар, ынчалза-даа оларны бо хүнге чедир кым-даа көрүп чадан каан.

ДЕМИСЕЛДИҢ ПРОГРАММАЗЫН ЧҮҮЛДҮГЗҮНГЕН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Өнгүр кештиг чөнүңүн депшилгезинге дуза кадарының Национал ассоциациязының чыл бүрү болур 66-гы съездизиниң ажылы Каттышкан Штаттарның негр чонунуң амыдыралчы чугула эрге-ажыктарын хандырын бээри дээш демиселдин калбак программазын хүлээп алганы-биле доозулган. Хамаатты эргелер дээш шимчээшкиннинң кол организацияларының бирээзиниң ол шуулганына киришкен эзээн каш мун делегаттар америк негрлерниң чидиг айтырыгларын бем хүнүнүң дургузунда чугаалажып келген. Үжен чылдарның «Улуг депрессия» үелериндеи бээр эң ханы экономика кулуллаашкыны, акшаның үне чокталыышкыны, ажыл чок чоруктуң кедергей езудезин АКШ-тың миллион-миллион кара кештиг хамаатыларын ашчутка болгаш ажыг-човуладга таварыштырган.

АКШ-тың чазаанын съездиге чалаттырып келген телээлекчилери негр чонуң аарберге хуу-салымын чүгле демдеглээри-биле кызыгаарлаңгаш, делегаттарны дүвүредип турар айтырыгларга харыылап безин шыдавас болганнар. Сан министри У. Саймон Америка кончуг берге байдалда туруп турган чүве болганда, негрлер өртүзүнде ажыл чок чорук-биле демисежириниң кайдыг-бир чаа программазын чазак хүлээп ап шыдавас, чурттуң кыдыг-кызыгаар районнарында оларның ажыл чок чоруунуң деннели ам 40 хуу чедип турар болгай деп шуут медеглээн.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Премьер-министр Р. Караме даштыкы журналистерге чыылдырган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан. Чазактың ап чоруткан хемчеглериниң ачызында Бейрутта болган чурттуң өске-даа районнарында байдалды алаан турумчуткан деп, ол онзалап демдеглээн. Ливанга чоокта чаа болган халаптыг болуушкуннар моон сонгаар каталтавас дээрзинге ынаныжын Р. Караме илергейлээн.

Чурттуң экономиказы кандыг-даа шыңгыы когаралга таварышпаан дээрзин премьер-министр база демдеглээн.

Ливан-палестин харылзаалар кайы-кайызының эрге-ажыктарын хүндүлеп көөрүнге үндезилеттинин турар дээрзин Р. Караме ооң ынай онзалап демдеглээн. Палестинаның араб чонунуң чоптуг демиселин Ливан бүрүн деткен турар деп, ол медеглээн.

Аңаа Палестинаны хостаарының организациязының Күүскомунуң хуралы Я. Арафаттың даргалаашкыны-биле бооп эткен.

Палестинаның информация агентилелиниң дыннатканын ёзугаар алырга, Күүском Бейрутка болгаш Ливанның өске-даа районнарына болган соолгу боо-чепсектиг месилдежиишкиннериниң соонда тургустунган байдалды чугаалажып көрген.

«Шынның» материалдарының изи-биле

САЛГАКЧЫЛАРНЫ КИЖИЗИДЕР

Мындыг эгелиг мурнуку үүл бо чылдың май 22-де парлаттынган. Аныяк салгалдың кижизидилгези, оларже сагыш салыышкын чер-черде чаңгыс аай эвес. Чамдык парторганизациялар болгаш партбелүктер бо талазы-биле ажылды чогуур деннелинге чедир экижидериниче хөй-ниити организацияларын четпес удуртуп турарын демдеглээш, чижээнге «Дөн-Терезин» совхозта партия организациязында база адаан.

Совхозта партиом секретары М. А. Сарыгларның редакциянын бижиинге дыннатканы:

Бистин азрезиниске хамаарыштыр шугумчүлээни чеп. Парткомнуң хуралынга ол парлаттынган материалды сайгарып, алыр хемчеглерни чугаалашкан.

Парткомга болгаш ооң кежигүннеринге дагдыныкчыларның ажылын экижидерин дааскан. Ылангыя ажыл-агыйның адыр бүрүзүнде партком кежигүннерин быжыглаан. Оларга ангы-ангы дагдыныкчылар-биле ажылдаарын дааскан. Дагдыныкчылар чөвүлели айда бир удаа чыглып, аңаа чамдык дагдыныкчыларның информацияларын алырын доктааткан.

Колхозта комсомол комитединге профтехучилищелерже өөредип чорудар аныяктар-биле ажыл чорудуп, оларның дазызын тургузарын дааскан. Сөөлгү үеде аныяктар ортузунда ажылды экижиткен. Түнелинде комсомолчу путёвка-биле хой ажылында киргеи аныяктарның нургулайы эки диртип турар. Ол ышкаш партком кежигүнү О. Часкылык аныяк механизаторларның тускай звенозун удуртуп, олар социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген.

Ажылга харыысалга чок, арага-дарыга хандыкшылдыг ийи-чаңгыс кижилер-биле беседалажып келген. Моон сонгаар арагалаар, ниитиниң ажыл-ижинден оспаксыраарларга хамаарыштыр үргүлчүнүн ажылын чорудуп, организастыг хемчеглерни алырын ажылдың комитединге, хереэженнер чөвүлединге болгаш комсомол комитединге дааскан.

БУХАРАНЫҢ КАРАКУЛУ

Узбек ССР. Бухара облазындан каракульдар хөй-хөй аукционнарга болгаш делегей делгелгелеринге улуг алдар-сурагны чаалап алган. Хүрен, алдынналчак, бора, кара, ак хураган кештерин Англияның, ГФР-ниң, Италияның, Норвегияның, Швецияның болгаш өске-даа чурттарның садыг фирмалары садып ап турар.

Бухараның каракуль заводунуң коллективи хураган кештерин болбаазырадып кылырының методтарын сайзырангайжыдып, продукцияның шынарын улам бедик көдүрериниче чүткүп турар.

Беш чылдың доозукчу чылында ол будурулге черинин ажыл-ишчилери 2400 мун хураган кештерин белеткээр деп хүлээлге алган.

Чурукта: заводтуң тускай шөлүнде каракуль хураган кештерин кургадып турары. Аңаа хүннүн-не 14 мун чедир хураган кештерин кургадыр.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ГТО БИСТИҢ АМЫДЫРАЛЫВЫСТА

(ГТО-нуң күш-культура талазы-биле комплекизиниң Бүгү-эвилел човуелениң даргазы, Совет Эвилелениң Маадыры ужудукчу-космонавт А. А. Леонов-биле интервью).

Космиктиг корабльдериг «Союз-Аполлон» программазын ёзугаар стартче үнеринге чедир санныг хүнер арткан. Ужудуушкунга белеткелдиг чай чок үезинде Байконур космодромунче чоруурунуң бүдүүзүнде совет экипажтың командири Леонов СЭТА-ның корреспондентизи Г. Харкованяның айтырыгларынга харылаан:

— Алексей Архипович, ужудуушкунга спортчу белеткелдиг дугайында кысказы-биле чугаалап берицерем?

— Ам болур ужудуушкунуң комплекстиг белеткелинде кол үүл спортчу кезек болур. Чижээ, экипажтың — Валерий Кубасов биле мээң ажылчын хүнүвүс эртенги гимнастикадан эгелээр. Мээн күш-культуржу кол белеткелим чазын эткен. Ужудуушкунга белеткеним тура, ГТО-нуң IV чадазының нормазын дужаап алдым. 41 харлыг-даа болзумза 19—28 харлыг аныктарың нормазын дужаадым. Болумнуң харназынымга хамаарышкан бешки чаданың нормазын шагдала күүседип, алаын хорек демдээн алган мен. Мергежилгелер күүседириниң шуптузунга бирги черни, а чүгле гимнастикага ийиги черни эзледим.

— Чүү эн-не берге болганыл?

— Үр үеде эштириниң нормазын күүседип шыдавайн турдум. Ону дужаап алгаш, чемпион апарган-биле домей кылдыр сагынган мен.

— Силериниң эжицер кандыгыл?

— Валерий ГТО нормадарын шуптузун күүседип четтикпээн. Ынчалза-даа ужудуушкун соонда ооц артканнарын ыяап-ла дужаап алырын ол азаан.

— Белеткелдериниң кайызы берге болганыл, баштайгы ужудуушкунга бе, азы амгы ужудуушкунга бе?

— Ынчан ужудуушкун мурнунуң чаңгыс чылының дургузунда 500 километр ажыг кросс дистанциязын эртип турзум, чарыш чадаг-тергези-биле муң-муң километрлери, хаакбиле үш муң километрни, эртип, хөй чадалыг долганып турар стендиге, батутка, попингe, центрифугага чүс-чүс шактарны эрттирдим. Ол бүгүнү шыдап эртеринге күш-дамыр дадыгышкыны дузалаан. Чүге дээрге, спорт мээң амыдыралымның кол кезээ болган. Бичемде Калининградка чуртап турган, эрги кезектерден чадаг-терге чыып алгаш, хүнүң-не он-он километрлерни эртил, 15 харлыымда ийиги разрядчы турдум. Оон училищеге фехтованиени кончут сонуургап, эспадрон талазыбиле маргылдааларга бирги черни эзлеп, волейболга ойнап, яхтаны башкарып турдум.

— ГТО комплекизи силериниң күш-культуржу белеткелицерге рольдуг болган бе?

— Бүгү спортчу амыдыралым ГТО-нуң демдээниң адаабиле эртил турар деп чигзиниг чокка чугаалап болур мен. Он харлыымда БГТО-нуң хөрек демдээниң нормаларын дужаадым, 15 харлыымда ГТО-нуң ийиги чадазының хөрек демдээниң эдилекчизи болдум. Оон К-400080 деп номерин ам-даа үтпаан мен. Чаа комплекстиг идеязынга кончүгла таарзынар-дыр мен,“ оон үгланыышкыны кижиге бүгү талалыг белеткелди бээри болур.

Мен дээрге, космоска четкеш келген чер кырының чурттакчыларының бирээзи-дир мен. Боттуң болгаш өске-даа эштириниң эксперимент, дуржулгаларын сактып ора, күш-дамыр белеткелден хөй-ле чүве хамааржырын билип ор мен. ГТО комплекизи дээрге, кадыкшылды, омак-сергек чорукту чедип алырының эң-не оныа үндезини болур.

— ГТО-нуң Бүгү-эвилел човуелениң даргазы болгай Силер. Човуелдиг ажылын кандыг деп санаар силер?

— 50 миллион кижи ГТО комплекизиниң нормаларын дужаарынга белеткеним турар. 37 миллион ажыг кижи хөрек демдээн алган деп, човуелдиг чоокта чаа болуп эрткен эзлчеглиг хуралынга демдеглээн. Бо дээрге, 20-ден 60 хар чедир назылыг совет кижилериниң 22 хуузу-дур. Ам чуртта беш миллион хире кижи өөренип турар ниити күш-культуржу белеткелдиг 250 муң хире ГТО-нуң өөредилге бөлүктери тургустунган.

Саннар бүзүрелдиг. Олар бо талазы-биле эвээш эвес түве кылдыгынын көргүзүп турар. Бир эвес ГТО-нуң бүгү човуелдериниң шуптузу бо хемчеглериң күрүне ужур-дузазын, чугулазын билип, үстүнден айтыышкын чокка комплексти системалыг нептерелдир болза, ам-даа хөйну кылып ап болур деп болаар мен.

Бистериң кижи бүрүзү-ле мурнунда салган сорулгалыг, ону чедип алырынга эки күш-дамыр дадыгышкыны херек. Ынчангаш ГТО нормазын дужаары — чедиишкиниг болурунуң үндезини.

„Союз“ болгаш „Аполлон“ оларны тудуштурарының хемчеглери

Тускай тудуштурулга системалары чокта космоска бир корабльдеп өскезиче космонавтыларың дамчыыры берге болуру чугаажок.

Удавас кады ужудуушкун кылыр „Союз“ —«Аполлон» корабльдериниг белеткелин чорудуп тура, тудуштурулга агрегалынын боттанныышкынын кылган. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың (сөөлүүредир өскеда чурттарының) корабльдерин дерип белеткээр ажылларны орбита станцияларынга үр үеде чорудуп, тудуштурулга херекселдерин ажыглап турган кылган ажылдар космос делгеминге оозл-оидак болган таварылгада корабльдиг экипажын айыылдан камгалап алырынга улуг ужур-дузалыг.

Тудуштурулга системазын тургузары — нарын болгаш берге ажыл. Кожаланыышкынның чаа хевирлиг агрегаттарын бүдүрери чугула. Баштайгы кады ужудуушкун үезинде кожаланыышкын өдүүн ажыглаар апаар. Ол үүл дээрге, космонавтылар «Аполлоннуң» чаңгыс газтыг (кислород) атмосферазындан «Союзтуң» ийи газтыг (кислород болгаш азот) атмосферазынче шилчивишаан, дедир ол оруктап ээр черинде шлюз камеразы-дыр.

Кожаланыышкын өдүүн бүдүрер ажылды америк тала алган. А тудуштурулганың аногинно-периферийлиг агрегадынын кожалавыышкынын америк-даа, совет-даа талалар бот-боттарының корабльдеринге кылып ап турарлар.

«Андрогинный» дээрге бот-боттарын дилежип-манажыр херексел-дир. Совет болгаш америк корабльдериң тудуштурулгазының херекселдери дилекчи (шаанчак) болгаш манакчы (конус) деп ийи бөлүкке чардынар. А октаргай делгеминге дилекчи-даа, манакчыдаа корабльдер айыылга таваржы берип болур. Ындыг төлээде, кайы-кайызынга-даа дүзаны чедирип болуру-биле корабльди «дилекчи-манакчы» кылдыр дериирин чугула деп санап турар.

Ам болур тудуштурулга үезинде «Аполлонну» дилекчи болдурар деп дугуржулга бар. Ында белиринин болгаш чавызаарының шимчедикчилериге хереглээр кывар чүүлүүн элээн каш немелде саваларын тургускан. «Аполлон» дилекчи корабль болганда «Союзче» бодуу чоокшулаар болгаш кожаланыышкын агрегаттарын механиктиг арга-биле боттандырар сорулгалыг. Шак бо ажылдарны бүдүрериге ийи корабльдиг кайызынга-даа оптиктиг херекселдериң турары чугула.

Ук херекселдериң дузазыбиле «Аполлоннуң» экипажы «Союзту» элээн каш үс километр черге хайгаарап болур. Карацгыда хайгаарааринга эптиг кылдыр «Союзка» өжүпкывар немелде чырытку кылган.

«Аполлонга» телевидение хамеразын кылыр деп турар. Оон дузазы-биле доктаашкын болгаш чоокшулажыышкын үезинде шимчээшкиниң байдалын хайгаарар. «Союзта» ындыг камера бар, а «Аполлонга» чаа кылыр деп эртемденнер санап турар.

Тудуштурулганың база бир нарын айтырыы бар: 750—860 миллиметр мөңгүн-суу чагы деңнелдиг базыышкыныг, ийи газтыг атмосфералыг «Союзтан» 260 миллиметр мөңгүн суу чагы деңнелдиг базыышкыныг, чаңгыс газтыг «Аполлонче» кэжерде кожаланыышкын өдүүн таварыырыга үр үе чарыгдаваын шиитпирлээр.

Ол үе дээрге 6 шак чедир үзамдыгын болур. Оон чайлаарының чаңгыс аргазы—корабльдериң атмосфера базыышкының кудуладын турган чедип ап болур. Ынчангаш, совет тала 860 миллиметр мөңгүн суу чагы деңнелдиг базыышкының 490—550 чедир бадырарынга чөпшээрежип турар.

Юрий МАРКИНИН.
«ПМА-ның эртем тайылбырлакчызы.

«ДОНБАСС» ПАНСИОНАТ

Кара далайның эриинде, Ялтадан ырак эвесте, «Донбасс» дзор пансионаттың бажыңнары дистингилей берген турар. Оларда чурттуң шахтёрлары, металлургтары болгаш химиктери дыштанып турарлар. Ук пансионат хары угда 1050 кижини хүлээп алыр.

ЧУРУКТА: «Донбасс» пансионаттың сугга эштир черлериниң бирээзинде.

(СЭТА-ның фотохрониказы.

О. ЛОПСАҢЧАП АТТЫГ КУБОК

Бистиң республикага көдээ спортчу оюнларның маргылдааларын эрттирер талазы-биле «Урожай» эки тура спорт интилелиг, ооц чер-черде организациялары чогуур хемчеглерни ап, организастыг ажылдарны чорудуп турар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап аттыг кубок дээш көдээ спортчу оюнларны 1973 чылдан эгелеп эрттирип эгелээн. Бо маргылдаага киржип турар күш-культуржуларының саны чылдан чылче өзүп турар.

Ооржак Лопсанчап аттыг кубок дээш көдээ спортчу оюнларын республика маргылдаазы июльдуң 5—6 хүнинде Кызылга болуп эрткен. Оон программазында спорттуң элээн каш хевирлери кирген.

ТЫВА ХҮРЕШ

Тыва хүрештиң эң чиик деңзизинге хостуг хүрешке ССРЭ-нин спорт мастери, Тес-Хем районнуң төлээзи Иван Хураган шүүлген. Сибирьнин болгаш Ыраккы Чөөн чүктүп улустарының спартакиадазының чемпиону, спорттуң национал хевирлериниг РСФСР-ниң спорт мастери, Улуг-Хемдеп келген Хүлер-оол Шогжал 64 килограмм деңзилиг мөгелериниң аразынга бирги черни алган.

Бистин республиканың шыырак мөгелериниң бирээзи Чөөн-Хемчик районнуң шилиндек командазының кежигүнү Даш-оол Салчак 74 килограмм деңзилиг мөгелериниң аразынга болган хүрешке чемпионнаан. Спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери, Кызыл районнуң мөгези Василий Базыр-Тараа тыва хүрештиң аар деңзизинге шүүлгеп.

О. Лопсанчап аттыг кубок дээш көдээ спортчу оюнларның тыва хүрешке тулган чемпиону дээш 32 мөгениң хүрежи база болган. Аңаа Даш-оол Салчак шүүлген, самбо хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастериге кандидат Өлзей-оол Ооржак үжүүрлешкен. Хүлер-оол Шогжал биле Эрес-оол Монгуш үшкү, дөртү черлерни алганнар.

СТОЛ ТЕННИЗИ

Эр улустуң аразынга чемпион ат дээш спортчу демисел Улуг-Хемниң спортчузу Василий Белек биле Чөөн-Хемчиктен келген Макар Доңгак оларның аразынга болган. Түңнелинде Макар Доңгак чедиишкиниг ойнап, тиилелгени чедип алган. Хереэжен спортчулардан Чөөн-Хемчиктин төлээзи Валентина Ондар чемпионнаан. Стол теннизинге команда талазы-биле бирги черни Чөөн-Хемчик, ийигизин — Улуг-Хем, үшкүзүн — Тес-Хем районнарның командалары эзлээннер.

БАГ КАГАРЫ

Спорттуң бо хевиринге Бай-Тайга районнуң шилиндек командазы моон-биле ам ийи чыл улаштыр бирги черни алган. Тес-хемчилер ийиги, Чөөн-Хемчиктиң командазы — үшкү черлерде.

ЧИИК АТЛЕТИКА

Чиик атлетиканың яазы-бүрү хевирлериниге солуп маргылдаа Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга болган. Команда талазы-биле бирги черни Бин-Хем район, ийигазын — Чөөн-Хемчик, үшкүзүн —Кызыл районнарның спортчулары алганнар.

Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиң түңнелинде ниити команда талазы-биле бирги черни Чөөн-Хемчик районнуң командазы алгаш, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Чыдажыкович Лопсанчап аттыг кубокту чаалап алган. Тес-Хем район ийиги, Бай-Тайга район — үшкү черлерни алганнар.

Болуп эткен маргылдаага шаңналдыг черлерни алган спортчулар республиканың күш-культура болаш спорт комитединиң өртектиг белектери, хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан.

В. ЧАДАМБА.

Чодурааны камнаар

Чылдың-на часкы өйде бойдуста хамык дириг амытаннар хеглуг-омак амыдыралын эгелей бээр. Арга-арыг ынчан чиңгир ногаан хевин кедиптер. Аяннарны болгаш делгем шыктарны өң-баазын чараш чечектер каастай бээр. Арганың хамык улуг-биче ыяштарының бүрүлери частын үнүп, чечектелир. Чодурааның дугайында хой ырлар бижиттинген-даа болгай. Чодурааның эк-ак чечектерин болгаш борбак-борбак-кара каттарын шупту мактап, магадаар бис. Чараш ыыстың характарын чодураага деңнеп, мактап ырлаар бис. Ол үнүш аргаларда кезек-кезек черлерде элээн дөстер болуп алгылаан өзүп турар.

Чодураа чүгле чараш каазыбиле алдаржывайн турар. Оон ыызы-бүрү аарыгларга удур эмнер бүдүрүп турары билдилгир. Бистин тыва улус шагдан туда бо үнүштү ак чем—чөкпекке ажыглап турар. Чодураа чөкпээнин амданнының чүге деңнээр боор. Чодураа ыяжы быжыг, ону шанах бажы ээп кылырынга ажыглап турар. Оон чечектери часты бергенде чыдының чаагайы кандыг дээр силер. Олар чаагай чыдыбиле чоок-кавызының довурак-доозунуг агаарын арыглап турар. Чодураа үнелиг ыяштарның бирээзи. Ол — дыт, шиви, пөш дег тудутта чугула материал бербес-даа болза, бодунун чараш-каазы-биле, чамдык ажыктыг талалары-биле үнелиг ыяш.

Маңаа ону ам-даа чедир үнелеп көрбейн турарының чамдык фактыларын чугаалаайн. Час келирге школаларга доозарының болгаш шилчиринин шылгалдалары эгелээр болгай. Өөреникчилер шылгалда эрттирер классын каастап алыр дээш камхайыра чоокка оон чаа чызылган чечектерин будуктарыбиле катай сып алгылааштың школазынче чоруптарлар. Будуун үрегледип сыктырган чодураадан келип чылында чараш чечек үнмейн кадып калыр. Шылгалда доозулган соонда, бо үнүштүн чечектерин будуу-биле бокче төптер. Ол чечектер кымга-даа ажык чок апазары ол-дур.

Мындыг чоруктар кайда-даа хөй, ону болдурбас дээш хөй-ниитиниң кичээнгейин көдүрер үе келген. Өөреникчилер орту-зунга башкылар арга-арыг дугайында тайылбыр ажылдарын чорудары чугула. Ол ышкаш чер-черде ыяш ажылагый салбырының ажылдакчылары дээштиг хемчеглерни чорудары база негеттинин турар.

К. КОМБУ,
Ак-Туруг суур.

Бүгүн Хувинская „ПРАВДА“

● **«1975: беш чылдың доозукчу чылы».** Болук материалдар.

● **«Ye эвээш, шынар бедик болзун дээш».** Кыргыкчыларның республика конкурузундан В. Кудрявцевтиң репортажы.

● **Будуруулгениң ажыктыын бедидер».** Бүгү-эвилелдиң ботөөредилгелиг политехниктиг институдунуң доцентизи Н. Юхнинин корреспонденциязы.

● **«Бомбүрзектиң судалы».** Даштыкыда болуушкуннар дугайында арын.

● **«Чай кыйгырып тур».** Ажылчы чоннарның чайгы дыштанылгазының дугайында интервьюлар.

● **Бистиң чурттан, даштыкыдан болгаш спортчу информациялар.**

Телевидение

ИЮЛЬ 8-ТЕ

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—**«Күш-ажылдың байырлалы».** Документалдыг фильм.
9.15—Спортчу демдегледдер. Өңүүт.
9.45—**«Шыдыраа школазы».** Эгелеп чоруурлар классы. **«Ак терге».**
10.15—Уругларга фильм. **«Биче оглунун кудумчузу».** Уран-чечен фильм.
11.50—Медээлер.
12.00—Киножурнал (Кызылдан).
12.10—Д. Кабалевский. Фортепиано биле оркестрге үшкү концерти. Өңүүт.
12.30—**«Аваның школазы».**
13.00—**«Кижи болгаш хоойлу».** Дамчыдылганы юридиктиг эртемнериниң доктору А. А. Безуглов эрттирер.
13.30—**«Чурттал ганы сеңээ чаядым».** Москваның М. Н. Ермолова аттыг театрының өңүүт фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүлгези.
15.50 — **«Целлюлоза-саазының үлетпүрүүнүң бүдүрүлгелериниде болгаш тудугларында».** Дамчыдылганга ССРЭ-ниң целлюлоза-саазын үлетпүрүүнүң министриниң оралакчызы Б. М. Зверев киржир.
16.20—**ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап тур.** Өңүүт.
16.30—**«Бистиң адрезивис — Совет Эвилели».** Өңүүт.
17.30—**«Ye».** Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер (тыва дылга).
18.15—Телемедээлер.
18.25—Чарладдар, реклама.

МОСКВАДАН

18.30—**«Кижи болгаш хоойлу».**
19.00—**«Чурттал ганы сеңээ чаядым».** Москваның М. Н. Ермолова аттыг театрының өңүүт фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүлгези.

КЫЗЫЛДАН

21.20—**«Азиянын төвүнде».** Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

22.00—**«Бистиң адрезивис — Совет Эвилели».** Өңүүт.
23.00—23.30—**«Ye».** Информастыг программа.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнадын турарын, ёзугаар алырга, бүгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Барын болгаш чөөн чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер.

Агаарның температураз республикага 25—30, Кызылга 27—29 градус изиир.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кыштагда ЧЫРЫК

(Тоожудан үзүнду)

— Добрый вечер, Анай-оол Иванович!—деп, артындан Экермаа бо орустан мендилээш, хулумзаргүй каап, немээн:—Бир хой хураганын чагдатпайн тур. Ан дег аажылыг мал-дыр. Дошкунун канчаар, куштап-ла турар.

— Бөгүн төрээн хой бе, Экер?—деп, Анай-оол хулумзаргүн, уругдан айтырган.

— Ийе, сонгузу дүшпээн боорга, курраг едектиг көзенекке апшылап каан чүве. Ам эмзирер дээн— мнавайн тур.

— Хураганы иезинге алзыр апаар. Тоотпалап билир-ле сен ыйнаан.

— Кайда билир боор ийик. Аваңдан бөгүн чаа өөреним ап тур мен. Тускай аялгалыг чүве-дир.

— Чүнүн дугайында ырлап турарындан база хамааржыр болгай. Хоюнну мактап, эргеленгиң кээргеп, чаныып орарың илден болур ужурлуг.

— Чоок-чок. Мээн оом хойга хамаарышпас, аваа кожамыктар-дыр ийин. Оон-моон чыып алган одуругларым.

— Че, бир куплеттен ырлай каавыдам, Экер. Солун-дур — деп, Анай-оол баштактанып каттырган.

— Арай чажыт чүве. Сөөлүнде-сөөлүнде... —дээш, Экермаа колдуктап алган хураганнарын чассыда каапкаш ыңай-болган.

Анай-оол бажыңынга келген. Акызы чем кылып алган, бажыңынын иштин кылайтыр чүп каапкан, думчуу дериде берген шай аартап орган.

— Уваа, кандаай саваажок уруг боор ол?—деп, Дөтпежик өскээр көрүүп алган, чоннада ыыт чок болу мөрүнде айтыртынган орган.

— Чүү болду, акый?—деп, Анай-оол кайгай берген.

— Бо Экермаа-ла ийнен. Орун бажыңга азып каан турган сээн хөлениниң хупаап аппарды.

— Ол канчаары ол?

— Канчап-канчап деп—дээш, акызы караан соолаңнаткылаан.—Болуп-на билир сейнаан. Чүп бээр кижи мен дээрдир. Азы дилээн кижи сен бе?

— Чо-ок! Ол канчап тенип турары ол оон?

— Мен-даа чүп-ла берге мен, чоп өске улуска хевин чугдуруп турар сен? Куряктыг кижи-дир сен. Багай херимни ынчап базынма сен, аал. Адак-быжыгаа аар кижи-дир— деп, Дөтпежик аякта шайын бирде түдүп, бирде салып, дерлиг хаайын адыжы-биле чода иткилеп каап орган.

— Өршээн көр, акый. Менде ындыг сеткил окта чок. Тенек хей боор Экермаага чугаалаайн арам—деп, Анай-оол акызының чаннап орар ужурун ам билип каапкан. Ынчалза-даа оон сагыжында Экермаа ам-даа бо хулумзаргүүп турган. Ол хулумзаргүүр-ле мындаадан бээр хөректи хөлзедип, хөйну чугаалап-даа кээр —чиктин дегет болган.

— Дыка келерээш турза, оонну кыштагдан хөөлептер мен—деп, аныада дуңмазынче аяк сунуп орар болу ам хаайга-даа какпайн орган.

Анай-оол шайлап, чылыгып алгаш, Володяныынче дөгерип берген. Бюро эрттирер чар шагда тараан; улус манай бээр. Бюрога баарын Экермаага сагындырып каан турган. Ол аңлын аңаазынга хүндүс-ле эзертелип алган. Ам үүгле Анай-оолду маңаа турган.

Аъттаныпканнар. Аалдар аразы аргамчы дурту дээр чыгыы — үш-ле километр. Шак ам-даа чайлыг. Хүн ажа-даа берзе, чырык. Дээрниң чөөн чүгү чаа хөмүрерип, баштайгы сыллыс караа сыгырарын орган. Көжер-Ойну өрү Успа-Хөл чуудан бүлээн салгын үүн келген. Чылыырының деңзээ хире. Ону бадыткаа дег чүве дээрде ай болган. «Ай өглеиирге аът өөрүүр, хүн өглеиирге күл өөрүүр» деп, ачазы бир катап чугаалап орган. «Чүге күл өөрүүрүл?» деп, оглу ынчап сонуургаан. «Хүн өглеиирге, соор. Шаг-шаанда соокта эзт эзин турда, ег иштиирге бус туманналы бээр. Тумнбуе кадында борбак эзт чеиней тыртып аар дээш күл өөрүүр турган. Ай өглеиирге, чылыыр. Мал өөрүвейн кадчаар»—деп, ачазы тайылбырлаан.

Шынап-ла малчын кижи чылыг күзээр. Ам Анай-оолдуң сагыжы чымчаш кыныып чораан, ынчалза-даа бир саарзык бодал бар: «кыйында ыыт чок чортуп орар Экермаа деп эрес кыс та чүнү бодап чоруур төл? Хөйленим чүп бердин дээш кижини чүү деп аттынарыл? Ындыг мугулай чүве кылырга, кижи хомудай бербес бе?» Ынчаар бодап келгеш, Анай-оол аъдының аксын тыртып, калгыдып ора айтырган:

— Че, Экер, демги арай чажыт кожаннарыңны ам сала каавытпас сен бе?

Экермаа харыы-даа бербейн, мунгаш-дыныи сула салыпкан Анай-оол-биле эзенги кожа чортуп орган. Баштай бир ырның аялгазы, оон чоорту сөзү дыңнаалып келген:

...Кожа баскан Эрзин, Тестин
Хойжузу мен, малчыны мен.
Хову-шөлдүн делгеминге
Коңгулуур дег ыраажы мен.

Кыстын үнү чайгаар арыг, өткүт кыныып, ылап ыраажы кижи-дир дээрзин сөглей берген. Бир аялганы өскези солуп кежээки ыржымны эттүр Көжер-Ойнуң кадыр бизеңнеринге чаңгыланып чораан.

Шапкын ажыл хайнып турда,
Чалгын шаннан, күжүм немээн
Сеткилимде чырып чоруур
Сенден артык сыллызым чок.

Ырның аялгазы, сөзү кижинин сеткили үш ынчаар бир мөзү боон доңнажы бээрин Анай-оол кайгап чораан. Ырның күюму ажык чугаалап артык хамыкты сөглеп, кыс оонбиле бүгү бодун аштып чораан ышкаш болган. Ындыг-даа болза ол ам-даа хоомай. Кижи сеткили дээрге, чарык хаваржак эвес; бүдүн океан дег эзээртинмес, хөй чажыттарлыг, шорулгактарлыг. Анай-оолга ам чүгле кижиниң эн күштүг, эң ажык болгаш арыг сеткили билдиилп келген.

— Оош-оош!—деп, ол, кыстын соруун деткип, иштииле болчуп чоруурун сөглевиткен.— Онза-ла-дыр, Экер! Амгы ырлар ышкажыл.

Көк-оол ЧАМЫЯН.

(Уланчылыг).

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 31-75, карыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, колоо ажылагый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 23-54, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузут киллизиниң 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтерияның 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

ТИРАЖЫ 15877. ЧАГЫГ № 224.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00848.

кинотеатрларда

ИЮЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Олар Төрээн чуртту дээш тулчуп чорааннар»** (2 сериязы калы) 11.00, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Кибальчиш оол дугайында тоол».** 10.30, 13.50, **«Вий»** 12.10, 15.30, **«Шыжылаашпай»** 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Ог-бүледе»** 18.10, **«Сангам»** (2 сериязы калы) 15.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Балтийжилер»** 10.30, **«Уттундурбаан ыры»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Ак-көк чыланнын бууралы»** 14.30, **«Үжелээ буруу чоктар»** 16.10, 18.00, 20.00 шактарда.